

И.Медведева, Т.Шишова

"Бела књига"
детињства нових Руса

Радећи на овој књизи више пута смо чуле молбу, па и захтев да "наведемо примере".

"Верујте, тако ће бити убедљивије!" говорили су наши симпатизери. "Понекад један-једини конкретан пример оставља већи утисак него десет страница теорије."

"Ма одакле вам то?" скептички су се мрштили, али, сад већ не измишљени, него потпуно реални опоненти. "Чињенице! Где су чињенице? Где су људске судбине о којима толико расуђујете, али увек некако апстрактно, философски?"

"Чињенице нису проблем," одговарале смо, али примери упорно нису желели да се уплићу у ткиво приче. Можда зато што иза сваког од њих није била просто судбина, већ трагедија, или у најбољем случају! – драма (што је у детињству често једно исто) и подсвесно нисмо желеле да то сводимо на штуре речи које се у сличним "књигама с примерима" често чак штампају мањим словима како би се истакло то да су они ту у својству допуне, значи као нешто другостепено.

И врло брзо је постало јасно да ћемо морати да напишемо други део. Условно смо га назвале "Бела књига" и назив се толико одомаћио да као да сам није хтео да се мења. На свету већ има много "Белих књига": после Холокауста, Вијетнама, Чеченије... Ово ће бити "Бела књига" детињства нових руских скоројевића.

При чему намерно остављамо по страни велико мноштво случајева, који су већ сасвим вапијући: не наводимо биографије напуштене деце, не пишемо о онима чије су детињство непоправљиво унаказили ратови последњих година, о деци која расту у такозваним "зонама социјалне несреће" и која су од малих ногу осуђена на гледање агоније, пошто су она и њихови ближњи "баласт који треба да нестане" (како се максимално цинично изразио један угледни социолог, који је, природно, подржавао "шок терапију" реформи Гајдара). Тада је заиста још мало ко схватао шта конкретно стоји иза ових злокобних речи.

У нашој "Белој књизи" нећете наћи ни малолетне лопове, ни убице, ни професионалне проститутке. Намерно смо изабрале децу из прилично добростојећих породица и слојева, који нису маргинални, како бисмо истакле колико ствари лоше стоје, ако чак и материјална срећа код нас тако изгледа.

Истину говорећи, нисмо морале да улажемо посебан напор. Требало је само погледати око себе – и испоставило се да материјала има више него довољно.

Уосталом, ако се некоме учини да је то мало он ову књигу може да настави сам. Живот, како је волео да се изражава наш последњи генерални секретар и први председник, непрекидно "притиска и избацује".

Наташа

Наташа је била тиха, попустљива девојчица. Сва је на мајку. Она је такође више волела да попусти, само да избегне конфликт. Зато је живот у њиховој кући протицао мирно и глатко.

Међутим, кад је Наташа напунила десет година у друштву је почела психоза посредништва. Сви они које то није мрзело препродавали су вагоне шећера, цистерне алкохола, шлепере конзерви. Испало је углавном као у вицу, који се појавио у исто то време кад после склапања посла продавац трчи да тражи робу, а купац исто тако грозничаво тражи новац. Ипак, хазард је побеђивао и људи су поново и поново јурили

за фатаморганом лаког богаћења. Гласине о туђим успесима су се ројиле као пчеле и чинило се да је госпођа Срећа на дохват руке! Само пружи руку...

А и не само гласине! Преко телевизора су се сваки час приказивали млади милионери, који су отворено изјављивали да данас само највећа ленштина или будала не прави новац. Од било чега, чак и од ваздуха! Сећамо се, постојао је чак сиже о момку који је за један дан зарађивао милион – у то време читаво богатство – и радо је делио искуство с "поштованом публиком".

Укратко, у атмосфери оваквих шпекулација многи су, потпуно природно, "откачили". "Откачио је" и отац десетогодишње Наташе. Али, за разлику од маклера који су "трговали ваздухом", не улажући у овај посао ни копејку и пунећи главу својим потенцијалним партнерима, Наташин отац је "инвестирао" поприлично. Притом је новац био позајмљен; и то не од пријатеља – они просто нису могли имати толике паре – већ под камату од зеленаша. Њих се тада такође намножило, као прљавштине, и нимало нису личили на беспомоћну старицу, овековечену у познатом роману.

Наташина мајка је сазнала шта се дешава кад је дошло време да се враћају дугови и кад су на породичном видику почели да се појављују туробни људи, који су на километар мирисали на криминал.

Схвативши на крају о чему се заправо ради ова кротка жена је испољила челичну вољу. Одлучно преузевши иницијативу у своје руке брзо је продала комфоран трособан стан, исплатила је повериоце, за преостали новац је себи и кћерки купила једнособан стан у лошијој петоспратници, а мужа је избацила из куће.

У данашње време ово је још "хепи-енд". Могло је бити много горе. Хвала Богу, све је прошло без лешева, без киднаповања детета у својству таоца и осталих момената који су се одједном за трен ока из филмова с напетом фабулом преселили у нашу реалност.

А и мајка и Наташа су, може се рећи, добро прошле. Ипак, живот тихе жене је био разбијен, а девојчица... Какву лекцију је она извукла из онога што се десило? Покушајте да станете на место детета: одједном је, због непознатих разлога, била лишена и оца, и велике куће на коју се навикла, наставши се у неком кавезу у који осим свега осталог с времена на време долазе полупијане чике с претњама (пре тога је у стану живео алкохоличар, који је касније нестао и другови по флаши су сумњали да га је Наташина мајка убила како би дошла до стана)!

Желећи да сачува кћерку од сувишних траума мајка није посвећивала Наташу у детаље свега што се дешавало, није грдила оца. Међутим, све се то свалило на њену главу. Уосталом, у сличним ситуацијама – како год окренеш – не ваља. Љутња која се скупљала у души девојчице на крају се излила на мајку која је и без тога била намучена. Наташа, која је у то време ступила у тешке године пубертета почела је за све да оптужује... њу!

Мајка је изгубила нерве, нагло је остарила, смршала је, страшно ју је и гледати. Не зна се колико ће још поживети, али тешко да ће то бити дуго. Наташа има четрнаест година. Непријатна је, злобна, цинична. Ухватила се лошег друштва, често не спава код куће. Пуши, пије, псује, обожава "кул-типове". Готова "невеста мафије".

"Носите се сви!" може се прочитати у њеним очима које гледају жмирећи.

За наше западњаке било би врло поучно да поразговарају с њом о поштовању својине и законима који су нам данас толико потребни за изградњу правне државе.

Вадик

У свом животу виделе смо много деце, али такво дете смо први пут среле. Паметне, јасне, добре очи – и потпуна неконтролисаност. Није могао мирно да седи ни

секунду, све време је некуда јурио, нешто је хватао, за трен ока је стизао да сломи и баци, одмах га је нешто вукло према новом предмету и опет је бацао...

Бака чак није ни покушавала да га заустави. Не зато што јој се то свиђало. Не, целу су је прекрили љубичасти печати од срамоте, јер су пред њом били туђи људи. И не просто људи, већ стручњаци – њих се људи обично испочетка још више стиде.

"Немојте мислити да је увек био такав," шапатом је рекла бака гледајући искоса на Вадика, који је на под већ побацао све што се могло бацити и којем је очигледно било тешко што нема нових идеја. "Просто, пре две године су му погинули родитељи и од тада је као фурија..."

Тешко је рећи шта је тада у нама изазвало опрез: или једва приметно застајкивање на питање о узроку погибије зета и кћерке, или то што није било јасно одакле код детета које васпитава бака-интелектуалка покрети криминалаца, или нешто још неухватљивије, што због тога ипак није било ништа мање реално... У сваком случају ми смо, не договарајући се, претпоставиле да је дететов отац био "нови Рус". И то не једно од деце партијских радника, већ self-made man (човек, који се у животу самостално пробио – *енгл.*), у поплави у доба перестројке: ако и није био прави бандит ипак је човек бандитске врсте. Наравно, нисмо питале ништа о бандиту, а за "новог Руса" смо питале. Само смо употребиле неутралнију реч "бизнисмен".

"Како сте се досетиле?" зачутила се бака. "Јер по Вадиду и мени сад се не може рећи да још недавно нисмо могли да избројимо новац. Ништа није остало, компањони су све узели. Наводно за дугове... На даћи су се клели, обећавали су да ће нам помагати, а сами..." Одмахнула је руком и додала: "Говорила сам Вери да такав живот неће довести до доброг..."

Ништа посебно није саопштила, а у нама због нечега није било никакве сумње у то да су њен зет и кћерка убијени...

Али, ипак нисмо могле да претпоставимо да је убиство било извршено на очи трогодишњег малишана. То би изгледало превише мелодраматично, баш као у филму.

Бог зна због чега су убице које су изрешетале аутомобил поштеделе дете. Можда у брзини нису обратили пажњу на њега, а можда нису хтели да узимају још један грех на душу. Тим пре што су, судећи по свему, прилично добро познавали ову породицу.

После свега што се десило Вадик је на пола године ућутао, чак ни бака није могла ни клештима да му ишчупа реч из уста. Касније се говор повратио, али се зато дечаково понашање променило до непрепознатљивости. И што је време више одмицало, он је све више личио на оца, храброг до суманутости, очајнички самовољног, који је био потпуно необуздан и није сумњао да ће врло брзо цео свет бити под његовим ногама. Зар је то могло да се заврши добром? Вадик није стигао још ни у школу да крене, а баки се већ привиђао затвор.

Да, али поред свих ових страхова уопште није била сигурна у то да Вадика треба кротити. Јер, данас је такво време: чим мало забленеш у нешто – прегазиће те.

"У наше време треба бити безобразнији, дрскији. Од скромности не можеш да сашијеш бунду," говорила је ова скромна старија жена.

И схватиле смо да она решава тежак проблем: шта је боље – дете-звер или дете-човек? С једне стране, наравно, бринула ју је необузданост унука, а с друге – таквим својим погледима га је практично усмеравала на агресивно понашање.

"Живели смо као у бајци... Да није било ове несреће..."

Она очигледно није повезивала једно с другим, није јој падало на памет да је такав исход био трагичан, али природан завршетак криминалистичког начина живота. Просто, нису имали среће...

Рећи ћете:

"А зар у совјетско време није било сличних случајева?"

Наравно, било је иако је њихова вероватност била ништавна у поређењу с данашњом. И пре и после Вадика више пута смо се сретале с децом која су постала сирочад због тога што им је мафија убила родитеље. А колико смо слушале и читале – ни броја им не знамо!

Међутим, суштина је ипак у нечем другом. У томе што је окорели криминал раније постојао у окорелој криминалистичкој средини, односно на свом законитом (случајна игра речи) месту. Уз све ублажавајуће околности лоповлук је у свести огромне већине људи био зло које се кажњава, како судом, тако и судбином. Чак је и мама или ташта лопова схватала да је син (зет) добио оно што му следује. И трудила се из све снаге да унук "не крене кривим путем". Наравно, њихов труд није увек био крунисан успехом, али је усмерење било – сачувати, задржати од греха. Људи су знали да је отето проклето.

Сећате се како је Папанов саветовао свог зета у комедији "Пази се аутомобила", омиљеној у народу?

"Ухапсиће те, немој да крадеш!"

А ево како је тридесет година касније старица-мајка саветовала остављеног Александра Коржакова (цитирамо по његовој књизи: "Борис Јељцин: од сванућа до заласка"): "Ако људи дођу и виде како ти је у стану, а онда те упитају: "Од којих си пара намештај купио?" шта ћеш им, синко, одговорити? - Ви сте узимали много, требало је да делите, и њима да дајете, можда вас онда председник не би истерао."

Да, закључак је сасвим савремен, "у духу реформи"!

Виталик

Недавно нас је назвао тата дечака којим смо се бавиле пре неколико година.

"Наравно, ви нас се не сећате..."

Родитељи наших бивших пацијената врло често разговор почињу управо овим речима. И дешава се да у одговор мрмљамо нешто неодређено, али смо се у овом случају одлично сећале о коме се ради. Ако се напусти психолошко-медицинска терминологија Виталик би се најтачније могао назвати малим гадом. Својевремено нам је попио много крви – тада смо биле неискусне и од његових испада смо падале у тежак песимизам.

Тате смо се одлично сећале. Очигледно је то био интелектуалац, начитан човек који је знао масу ствари које се нису директно тицале његове струке физичара, схватио је суштину нашег рада с Виталиком тако дубоко као што не схвата ни свака мама. И тиме нам је много помогао. Преко њега смо могле да утичемо на целу породицу, пошто је Генадије Аркадијевич уживао ауторитет не само жене, већ и код таште, што, сложићете се, није чест случај!

Може се поставити питање: зашто он тада без помоћи стручњака није могао да изађе на крај са својим петогодишњим сином? Просто, није имао превелику жељу док није схватио да је ствар отишла предалеко. Виталик је био касно, једино, и зато обожавано дете.

А отац није имао баш много времена да се озбиљно бави васпитањем! Он је био шеф службе у угледном научном институту, много времена је проводио у библиотеци, ишао је на службена путовања – уопште, био је на врхунцу стваралачких снага. Чак га ни снижавање економског статуса у научној средини нимало није плашило. Овај човек је имао златне руке: почео је да се бави поправком писаћих машина. Његова жена је о томе говорила с поносом.

После завршетка бављења с Виталиком још неко време смо се чули телефоном, и код њих се све срећно одвијало. Понашање детета је постало уравнотежено, родитељи су били задовољни.

Међутим, сусрет који је уследио пет година касније, 1996. године изазвао је у нама прави потрес.

У ординацију нису ушли просто дечак који је много порастао и мушкарац који је мало остарио. Пред нама су стајали други људи. Виталик, који је био немиран као жива, претворио се у тихо биће које као да је било покривено леденом кором. Чак су његове огромне плаве очи подсећале на прозоре покривене ињем. А отац је са својих 55 година изгледао као старац. Не, он уопште није био сед, безуб и повијен. Али је био некако као да се угасио и као да се сасушио.

Разговор је почео од тројки из математике, али нас није напуштао утисак да отац није дошао због школских проблема.

Потврдило се да је нагађање тачно. Расејано саслушавши наше савете почео је да прича о себи. То је био непрекидан монолог, који се прекидао само његовим љутитим репликама упућеним према вратима кад се кроз њих помаљала глава Виталика, који је трчао по ходнику: "Не сметај!.. Причекај!.. Остави нас на миру!"

Испоставило се да већ одавно не ради у свом институту, а и институт је већ годину и по дана затворен. Писаће машине више нису употреби, а стручњака за поправку компјутера и без њега има довољно... Односи са женом су се покварили до те мере да им се брак распао, иако живи с њом под истим кровом. Зато дечака виђа. Истина не сваког дана. Зашто не сваког? Зато што после ноћног рада цео дан мора да спава. Пробуди се увече, а онда је већ време да Виталик иде на спавање. Али, ништа страшно, зато што следећи дан може у потпуности да посвети сину. Тако да је посао, у принципу, згодан, грех је жалити се...

Изговоривши последње речи ГенADIJE Аркадијевич се толико повио и спустио је поглед да нисмо имале храбрости да га питамо какав је то посао. Ипак, после краће паузе је сам објаснио ситуацију:

"Радим у ноћном казину. Као чувар." А онда је додао већ сасвим једва чујно: "Кад бисте знале како је то понижавајуће... не, не придржавати им капут... и чак не ни то што пијани повраћају по ћошковима... На то могу да се навикнем... Али, бакшиш – не могу!"

"Тата! Хајдемо кући! Хоћу кући!" неочекивано оштро је викнуо Виталик широм отворивши врата.

И одједном смо виделе исто оно дете од раније. Само што на оживелом лицу није била написана каприциозна, стихијска самовоља, већ сасвим јасан протест. Он није желео да отац неком прича о свом понижењу.

ГенADIJE Аркадијевич је то схватио и почео је журно да се опрашта. А на вратима је, сетивши се, извадио бомбоњеру и рекао:

"У ствари, хтели смо да вам честитамо 8. март. А математика је десета ствар. Не може свако да буде Лобачевски! Ево, попијте чај... Рекли су ми да су укусне... Засад још можемо то себи да приуштимо. Срећно, било ми је драго да вас видим. Сине, реци до виђења!"

Међутим, он је отишао не опростивши се.

Коља

У ранијем животу Кољин тата је такође био физичар. Истина, без титула и звања. И његов институт се није затворио. Просто, тата је одлучио да промени посао. Живот "слободног трговца" је, како је уверавао жену, много више одговарао његовом

карактеру, његовој природној дружељубивости и што је главно, његовој слободољубивости.

"Сад сам сам свој газда!" хвалио се познаницима. "Данас продајем, сутра летим у Кину по робу, а прекосутра ћу, ако хоћу, да лежим на каучу и да пљујем у плафон. Нико не може да ми наређује! Зарадио сам паре и слободан сам!"

Међутим, жена је у овим његовим тирадама запажала нешто лажно. Уосталом, журила је да умири себе: многи сад морају да се престојавају. На крају крајева, ништа страшно! Па није отишао да пере клозете! И чак и кад је прилично често почео да долази кући у припитом стању ипак се трудила да сачува мир. Добро, попио је човек. Које то не може да се деси? Тим пре кад по цео дан стојиш на хладноћи, сам Бог је заповедио да се човек загреје.

Истина, једном је после разговора с комшиницом, која јој је рекла да се многи мушкарци који су почели да тргују на улици, неприметно пропију, Марина покушала опрезно да поприча с мужем: да се можда врати у институт. Ипак, увредљиво је: има факултет, а и дисертацију је почео да пише.

"Шта ти је?! Које су данас потребне дисертације?" одбио је муж. "Заувек заборави оно што је било у "Совкавезу". Јуче сам код метроа срео нашег шефа лабораторије. И бескућник је боље обучен!"

"Али не мери се све парама," бојажљиво се успротивила Марина. "Зато му је посао занимљив. Интелектуални рад..."

"И мени је занимљиво," брецнуо се муж. "А о интелектуалном раду причај неком другом. Бар ја знам колико времена научни радници проводе на пуш-паузи. Ако је већ о томе реч, никад пре нисам имао толико простора за размишљање. Стојиш за тезгом, а глава ти је слободна! Не мораш чак ни да рачунаш на памет – имаш дигитрон."

Али, плодови "слободног размишљања" се нешто нису видели. Пре ће бити обрнуто, муж је потпуно престао да чита књиге. Чим би дошао кући залепио би се за телевизор. И уопште, постао је много простији, огрубео је. У његовом говору су се појавиле агресивне интонације, а и саме речи су биле из неког туђег света: "везнути", "лова", "пандури", "шанирати".

Али, Марина је говорила себи да то сад није главно. Главно је преживети. А на трошкове треба обраћати мање пажње. У дому здравља у којем је радила као општински лекар жене су се стано жалиле да хронично немају пара, да деца немају довољно витамина, да лети не путују на одмор. А њихов седмогодишњи Коља има пуно скупих лево коцкица, које обожава. И обећали су му да ће на лето ићи у Египат. "За то што дете има срећно детињство може се много дати," мислила је Марина.

Први озбиљан скандал је избио за Нову годину, коју су одлучили да прославе код куће утроје. Коља је био срећан што су му први пут дозволили да седи до поноћи и он је с нестрпљењем чекао да сат откуца дванаест да би се као одрастао куцнуо с родитељима кристалним чашама.

...Нису чули откуцаје са сат-куле зато што је отац замахнуо из све снаге и завитлао у екран флашу шампањца. Телевизор чудом није експлодирао, али је, наравно, престао да ради.

Касније је, као што то често бива, било већ тешко сетити се због чега је настала узбуна, шта је послужило као узрок психичке експлозије. Коља се само сећао да су одлучили да испрате стару годину и да је отац рекао:

"Хајде, Маришка, да попијемо за то да напоскон кренеш трговачким шинама."

Коља је још помислио: "Како то? Па мама није воз" (имао је играчку: железницу са рампама и човечуљцима.).

Мама је својим одговором разрешила Кољину недоумицу.

"Не, Сашењка, твоје трговачке шине нису за мене. Ја волим свој посао, разумеш?" рекла је.

А тата је изненада почео да виче:

"А ја свој посао нисам волео, је ли? Ја сам волео да тргујем крпама? Хоћеш да останеш чиста за мој рачун?"

Мама је заплакала, а тата је устрелио телевизор флашом, рекао је: "Срећна Нова година, драги другови!" и отишао је.

Постоји сујеверје: како сте дочекали Нову годину, таква ће бити цела година. У овом случају тако је и било. Најстрашније је било ујутру. Отац се будио љутит, закачио би се за неку ситницу и почињао би да виче буквално за све оптужујући жену и сина: за главобољу, зато не може да нађе папуче, због лошег квалитета павлаке, која је послужена као прилог уз колачиће од сира.

Увече је долазио у стању неке опасне еуфорије. Опасне зато што је у сваком тренутку могла да се претвори у агресију. Више није пио с времена на време по мало, већ стално и у великим дозама.

Сад је размишљао у категоријама клишеа, говорио је углавном паролама и човек је лако не бацајући поглед на новине и не укључујући телевизор, могао да се досети какву пропагандистичку кампању власт покреће у датом тренутку. Понављајући као магичну формулу да је напokon постао слободна личност, Александар је све више и више губио особине самосталне личности. Чинило се да је у његову главу уграђен даљински и да нечија невидљива рука с времена на време притиска дугмиће. Овакво "онечовечивање" је у Марини изазвало скоро мистички ужас с нехотичним примесима презира.

А кад је муж хвалио нови живот она се опет нехотице сећала некадашњег у којем је био уравнотеженог, доброг расположења, иако практично није пио, а тим пре се није опијао.

Међутим, чим би о томе прозборила (а она се, природно, није обуздавала) одмах би избио скандал. За пола године муж је код куће полупао скоро све посуђе, ишчупао је врата на купатилу у које се једном закључала спасавајући се од његових урлика. Међутим, што је било најстрашније почео је грубо да вређа Кољу: називао га је изродом, недоношчетом, џабалебарошем.

Коља се плашио да се помоли из своје собе, али га је отац проналазио и тамо. Чаша Марининог трпљења се препунила кад се за време једне у низу одвратних сцена Коља неприметно искрао из куће и кад су га тек ноћу нашли на тавану у суседном улазу. После тога Марина је почела да ноћи са сином код другарица. Саветовале су јој да се обрати милицији, али она није могла да савлада стид. А и искуство других људи јој је говорило да је то бесмислено: данас кад је преступност толико распојасана, милиција има превише озбиљнијих брига.

Номадски живот, јасна ствар, није могао да се искомбинује с добрим спремањем задатака за школу. Коља је надобијао јединица, омрзнуо је школу. Имао је проблема са спавањем, појавиле су се честе главобоље. После тога се неколико пута за редом пробудио у мокром кревету. За осмогодишњег дечака оваква ванредна ситуација и то још у гостима, представљала је изузетно тешку психичку трауму. Од тада је одлучно одбио да ноћи код туђих људи. Морали су да се врате кући. Круг се затворио.

Отац се схвативши да сад жена и син немају куд да се дену, потпуно распојасао. Истина, ретко су наступали светли тренуци, али они, као прво, нису дуго трајали, а као друго, Кољу су сад наступи очеве љубави плашили још више него напади мржње.

С девет година дечак је стигао да већ два пута борави у психијатријској болници, захваљујући томе што је Марина пронашла у њој свог бившег друга с факултета. Лекари су чинили све што су могли и у принципу, стабилизовали су

дететову психу, али се оно враћало кући и враћали су се симптоми болести. Јер, лекари нису могли да промене његов живот.

Може се поставити питање: па, и шта је толико специфично и актуелно у овој причи? Тата је постао алкохоличар. Зар се то раније није дешавало?

Дешавало се, наравно, али као прво, у другој средини (подсетићемо још једном да пре своје "трговачке епопеје" Кољин отац уопште није пио и да се највероватније не би пропио да није испао из уобичајеног животног колосека, који му је давао осећање истинског, а не хистерично надуваног самопоштовања). И као друго, раније слична ситуација не би била тако трагично безизлазна. И стан би се могао променити без суманутих доплата. А што је главно, друштво је беспоговорно, понекад чак и претерано ревносно штитило жену и дете. Она је могла да се обрати код мужа на посао и нигде не би смели да јој кажу: "То су ваши проблеми." А и муж се не би тако распојасао. Он ипак није био улични криминалац већ интелектуалац.

Данашњи правобраниоци би, наравно, осудили овако грубо мешање друштва у приватан живот, али би дете имало здраву психу. А то значи, судбина му не би била уништена.

Миша

Мишин отац је био задовољан животом "хиљаду посто". Чак није било обавезно знати да је власник мреже московских продавница, да има огроман стан и дворач ван града, да просто може да остави у казину неколико хиљада долара – човек није морао да зна све то да би осетио: ево човека, који је срећан у животу.

Док је разговарао с нама у пределу његовог срца би се с времена на време зачуло зврцање и он би тада испод пазуха вадио мали мобилни телефон и говорио отприлике следеће:

"Мацо? Брзо ћу... Па, не знам... Још сам овде због Мишке... код психолога... Шта да ти урадим? Психоанализу? Обећавам. И то чак два пута. Спремај се..."

Једина околност, која је бацала сенку на живот овог човека био је његов десетогодишњи син.

"Он ми је некако тупав," жалио се отац. "Лоше учи, спор је као корњача. Нема иницијативу – у принципу, није на мене него на своју мамицу."

"Разводите се са женом?" упитале смо.

"Разуме се! То је потпуно ништавило, апсолутно неприлагођено данашњем животу. И изгледа као крпа, ни паре не уме да зарађује. Беда, скроз се срозала... Па, можете да замислите? Профанка!"

"Надамо се да то не говорите дечаку?"

"Како да му не говорим?" почео је да негодује бизнисмен. "Он мора да зна истину о својој мајци. Са задовољством бих је лишио родитељских права, зато што момка не може чак ни да издржава како треба. Али мрзи ме да се бакћем. Тим пре што ми га је и тако практично предала. Он већ пола године живи код мене."

"Пола године?" запрепастисмо се.

"Па да. А што? Она је сиромашна. Наравно, испочетка је било женских каприца... чак је покушавала и да ми прети. Можете мислити? Она – мени! Али се после примирила: "Ако будеш правила испале, никад нећеш видети сина. Рећи ћу на суду да си проститука, а за сведоке имам довољно пара."

"А је ли она стварно...?"

"Ма о чему причате! Па коме је таква потребна? Код ње је сексипилност на нули. Мени можете веровати," бизнисмен се врло значајно осмехнуо.

"Дакле, лишили сте дете мајке?" није се уздржала једна од нас.

"Зашто?" мирно се успротивио бизнисмен. "Као прво, она га некад виђа недељом, а као друго, моја маца,"овде се бизнисмен поново врло значајно осмехнуо, "одлично с њим излази на крај. Без проблема!"

У следећем тренутку је поново почело да му звони испод сакоа.

"Е што ти је телепатија!" одушевио се вадећи телефон. И попричавши с дамом свог срца наставио је своју причу из које смо сазнале да се Мишина спаваћа соба налази поред спаваће собе оца и "маце", при чему између њих нема врата.

"Скинуо сам их. Данас су у моди анфиладе, као у стара времена," објаснио је наш саговорник.

"Али Миша је већ велики дечак, он може нешто да види или да чује..."

"Па и види и чује! Будућа мушкарчина – нека се навикава!" с јасном свешћу о томе да је у праву ускликнуо је брижни отац. "Тим пре што је код мене и маце све тако сјајно. Као у филму! Мишка, између осталог, и филмове гледа заједно с нама. Ја сам против лицемерних забрана. Они само унаказе психу. Он код мене расте нормалан, без комплекса. Треба само да поправи успех и то је све."

Миша, "нормалан и без комплекса" којег смо после тога позвале у ординацију плашио се да подигне поглед пред непознатим људима, јаросно је гризао нокте и све време је трзао врат као да га оковратник џемпера гуши. А још је имао страشان неуродермитис: на његовим рукама, образима и челу се осипала црвна кожа.

Затим смо успеле да заподенемо разговор с њим. Живнуо је и чак је рекао да му је тата за Божић поклатио одличну играчку: црнца с исплаженим језиком.

"Повучеш га за језик," објаснио је дечак, "а диже му се..."

И осврнуо се погледавши оца. Овај је искреном нежношћу помазио сина по затиљку.

"Ето, молим вас! Он те ствари одмах капира. Прави мушкарац. Само да поправи успех – и нема проблема!"

...Нисмо се прихватиле да "поправимо Мишин успех", јер је то било само последица, а узрок нисмо могле да отклонимо. Уосталом, како смо сазнале, Мишин отац је такође ускоро схватио да син има много више проблема него што му се испочетка чинило. Али нипошто их није решио онако као што смо ми саветовале. Уместо да дубоко истраумирано дете врати мајци послао га је у иностранство у енглески пансион. Односно, практично је направио од Мише сироче поред живих родитеља. Дечак који је с тешком муком излазио на крај с учењем на матерњем језику осуђен је на живот у тојој језичкој средини у којој је био принуђен да се прилагођава туђим обичајима и туђим људима.

"А како је то мајка примила?" упитале смо кад нам је бизнисмен испричао о Мишином одласку и о томе колико кошта такав пансион. "Па треба да се радује што јој син живи у Енглеској," уследио је категоричан одговор. "И не просто у Енглеској, већ у средњовековном замку. То није могла да сања ни у најсрећнијем сну."

Ускоро смо сазнале да се Мишина мајка убила – попила је огромну дозу таблета за спавање. Вероватно да би овај "срећни сан" вечно трајао.

Тјапа

Тако се звала очаравајућа лутка с којом је некад наступао Обрасцов. И тако се звала девојчица која је имала образе буцмасте као лутка, и која је живела на Кипру. Тачније, она се звала другачије, али су је сви по угледу на родитеље звали Тјапа.

На Кипру је живела с баком, а мама и тата, власници туристичке фирме, углавном су живели у Москви, ретко посећујући кћерку и довозећи је једном годишње у викендицу у Подмосковље.

У току једног од оваквих долазака први пут смо виделе Тјапу. Тада је имала шест година.

Мајчине жалбе на хистеричне нападе кћерке некако се уопште нису могле спојити с веселим и руменим бићем, које се појавило пред нама. Тјапа је говорила без престанка, смишљала је забавне сижее с нашим крпеним луткама, врло смешно је у овим сценама приказивала баку, блистала је срећући се мајчиним погледом.

Кад смо остале насамо с мамом упитале смо је: "Да ли је последњи хистеричан напад био одавно?"

"Па, кад је овде, у принципу је све нормално," одговорила је мајка. "С нама не може баш да изводи бесне глисте. А баку је буквално распаметила. Моја мама већ одбија да живи с њом. Каже, чим заспи уследе јауци, сузе, захтеви да упали светло, да јој чита књигу, да јој да чоколаду. Она једе толико слатког! То је ужас!"

"Можда је нервозна?" претпоставиле смо. "Дешава се да деца једу много слаткиша у случају повишене узнемирености."

"Па и довела сам је код вас зато што јој психа није у реду! Зар ће нормално дете мало мало да кука и тако изузетној атмосфери? Она тамо живи као у рају. Имамо двоспратну вилу, места колико хоћеш, базен. Затрпали смо је играчкама, видеотека је таква да сваки видео-клуб може да јој позавиди, компјутерске игре... Ја лично ништа слично у детињству нисам имала! Мештанка сваки дан долази да кува. Грчка кухиња је неописиво укусна. Јесте ли некад пробале мусаку?"

Тјапина мама би била спремна да још дуго описује чари кипарског живота да је нисмо прекинуле питањем:

"А можда да оставите девојчицу овде? Очигледно јој недостају родитељи."

Одговор је био крут и није дозвољавао даљу дискусију: "То је искључено!"

Али, вероватно схвативши да оваква крутост ипак захтева макар минимум мотивације мајка је додала: "Видите... наше околности су такве... У принципу, она овде не може да буде без телохранитеља. А телохранитељ 24 сата дневно ненормално кошта. Много скупље него да држимо Тјапу и баку на Кипру. И осим тога, муж се заклео да његова кћерка неће расти у "Совкавезу".

"А можда да се ви и муж преселите на Кипар?" питале смо да би нам савест била мирна, иако је лако било погодити одговор.

"Ма шта вам је! Сав ће нам посао пропасти. Овде сад могу да се праве нормалне паре, а шта тамо да радимо? Да гајимо грожђе? Не можемо да се ишчупамо дуже од два дана. А и на том Кипру је смртно досадно. Посебно кад је море хладно..."

Вртећи се још мало у истом кругу, увериле смо се да је мама у ствари све одлично разумела. И то да базен и грчка мусака не могу да замене Тјапи родитеље и чак и то да је ако се ситуација не промени девојчица осуђена на патњу.

Али, чинило се, шта је она онда хтела од нас? То се такође разјаснило врло брзо. Она је хтела да њена кћерка "не прави испаде". Зато што бака већ више није могла да издржи, а плашили су се да унајме другог човека. Сад се ни у кога не може имати поверења, осим у најближе. Једном речју, постојала је претња да се читав конструкција распадне.

Упозориле смо Тјапину мајку да ће се стање само погоршавати. Она је, поновивши још једном да ништа не може да се промени, отишла.

А после две године се појавила поново – овог пута с молбом да препоручимо доброг дечјег психијатра. Она је већ била спремна да даје девојчици таблете, а ако буде потребно и да је смести у болницу.

"Ја сад уопште не могу да путујем на Кипар. Знате, досадило ми је да седим беспослена. Треба професионално да се одредим. Овде смо попричали с некима... укратко, покушаће да ме запосле као водитељку на ТВ. Сад се одрах од посла као

црнац: глумачко умеће, техника говора, пластика... Гомила проблема. Све у свему, муж код Тјапе иде сам. Долеће у Москву неурачунљив. Каже: "Качи се на мене као одрасла жена." Љуби га, јаше кад се одмара, тражи да спава поред ње. Замислите, какав кошмар? С осам година таква суманута сексуалност!"

Покушале смо да објаснимо мајци да је то исто оно испољавање чежње за родитељима. Али је она инсистирала на свом.

Питале смо где се девојчица сад налази.

"Не, у Москву је више не довозимо," мајка је одмахивала главом. "Нашим пријатељима су недавно украли дете, а Тјапа је наша јединица... Осим тога, појавило се још нешто чудно код ње: уопште не трпи одећу уз тело. Овде је и лети хладно, не може се без хулахопки, а она нипошто неће да их обуче. Одмах сузе, скандал... У принципу, потребан је озбиљан лекар. Пут, боравак и услуге ћемо да платимо."

Препоручивши лекара изгубиле смо ову жену из вида на још неколико година.

А кад се поново појавила разговор се већ повео о искусном наркологу. Ми смо, грешне, прво помислиле да је то потребно њој, да се испоставило да ни њена психа није гвоздена. Међутим, претпоставка је била погрешна. Нарколог је био потребан Тјапи. Она је тамо, на Кипру, последњих година сасвим измакла контроли и има дечака који ју је увукао у друштво наркомана. Бака је доживела мождани удар и сад је њој самој потребна нега. Мајка није постала телевизијска звезда, али се зато породични бизнис успешно развија.

Кирил

А Киријушини родитељи нису били шкртице и унајмили су за свог шестогодишњег сина телохранитеља 24 сата дневно. Тачније, двојицу: радили су по сменама. Тада, пре неколико година то је тек улазило у моду и могло је бити проузроковано жељом за престижом. Иако је, наравно, Киријушин тата, директор приватне банке, имао основе за повишени опрез.

Да не би плашили Киријушу, којег је, природно, појава двојице набилдованих делија узнемирила, дечаку је речено да су то рођаци. Дошли су из другог града и немају где да живе. Дакле, на смену и ноће у великом стану.

А да речи и дела не би били у нескладу банкар и његова жена су се потрудили да чуваре учине скоро члановима породице: телохранитељи су ручали заједно с газдама, учествовали су у разговорима за столом, с њима су се често саветовали у вези с овим или оним питањем које се тицало домаћинства.

Међутим, у дечакову душу се упак увукла нејасна стрепња.

"А зашто ме чика-Коља и чика-Саша прате? Где ја тамо и они?" једном се заинтересовао.

"Зато - зато," неочекивано љутило је одговорио отац.

А мама је с неким осмехом кривице додала: "Тако мора, синко."

Загонетни одговори родитеља су у Киријуши изазвали још већи опрез. А убрзо је добио прави одговор на своје питање.

Једног јутра је чика-Коља дошавши да замени чика-Сашу извадио из џепа капута новине.

"Ево како поштују нашу професију! Малопре сам купио у подземном пролазу."

Новине су се звале "Телохранитељ". Чика Саша их је заборавио на столици, а Киријуша је узео и прочитао назив – већ је умео да сриче.

"Шта је то "телохранитељ"?" упитао је дечака који је дошао код њих угосте.

"Шта ти је, јеси ли ти прави глупан?" почео је да се смеје пријатељ. "Телохранитељ је човек који те чува. Да те не убију, да ли си схватио?"

И Кирјуша је схватио. Схватио је ко су чика-Коља и чика-Саша. Схватио је зашто су се тада тако збунили његови родитељи. А главно, схватио је да могу да га убију. Са пет-шест година деца обично почињу да размишљају о смрти. И за многе то постаје заиста трагичан осећај. Али дете углавном пати замишљајући смрт блиских људи, а његова сопствена му се чини тако далеком да га много мање брине. А и родитељи журе да умире малишана: "Немој да се секираш, то се неће скоро десити, кад будеш сасвим-сасвим стар. А можда ће до тада измислити лек да људи не умиру." Али свеједно, за неку децу свест о људској смртности представља тешку психичку трауму.

А сад замислите како је било шестогодишњем дечаку да сазна да може да умре сваког часа: сутра, прекосутра, за недељу дана! И још насилном смрћу, која као што је већ знао из филмова, бива повезана с болом и ужасом. А код Кирјуше је и обична инјекција изазивала панику.

Сад кад је знао истину страх га је сустопице пратио заједно с чуварима. Највише био волео да се сакрије иза њихових леђа као иза блиндираног штита, да учини тако да они иду напред, а он позади. Али и позади му је било мучно. Кирјуша је замишљао како метак, простреливши одраслог свједно доспева до њега и грчио се од ужаса.

Ускоро је одлучно одбио да иде у шетњу. Није било те силе која би га измамила да изађе напоље: час би Кирјушу болела глава, час би почињао да се ваља по поду држећи се за стомак, час је буквално могао да се угуши у кашљу. Кирјуша је почео да сања страшне снове. И ако је на јави често замишљао смрт од метка у сну га је убица гушио огромним ручердама у црним рукавицама. Кирјуша је из све снаге напрезао притиснуто грло и звао у помоћ.

Чика-Коља је уморивши се од ових ноћних крикова дао отказ, а чика-Витја који се појавио уместо њега је невероватно личио на убицу из Кирјушених снова.

Ускоро је Кирјуша почео да добија нападе астме. Родитељи су појурили код лекара-алерголога, хомеопате и чак и код биоенергетичара. Резултат је био нула. Нису помагале ни хладне масаже, ни поливање хладном водом, ни одласци у бању. Кад је сазнала да је астма неуротског порекла Кирјушина мајка се потрудила да из дететовог живота искључи све факторе, који могу да га истраумирају: избацила је из куће телевизор, није му читала страшне бајке, забрањивала је мужу да у присуству детета говори о било каквим непријатностима. Чак се одрекла услуга чика-Витје који се због нечега није свидео њеном сину!

Али, родитељи нису могли да се одрекну телохранитеља: у њиховој ситуацији то ни из далека није безопасно. Тако да није успела да уклони главни фактор трауме. Осим тога, Кирјуша је до тада био већ буквално нафилован страховима и психолошки није могао да издржи без сталне чуварске службе исто као што није могао да опстане без инхалатора, напуњеног ефедрином.

Кирјуша је сад углавном седео код куће и није било јасно чега се више плашио: кад спава или кад је будан. У кревет је ишао само после скандала, а ујутру дуго није хтео да устане и лежао је покривши се јорганом по глави.

Већ је требало да иде у школу, али о томе није могло бити ни речи. Кирјуша се школовао код куће. Уосталом, ипоставило се да је за њега и то оптерећење које не може да издржи.

Сад има девет година. Од мирног добронамерног дечака претворио се у кућног тиранина. Банкар којем је досадило да гледа страдалничке очи жене труди се да мање борави код куће. Она чак сумња да је муж тајно основао другу породицу и с ужасом чека да јој објави вест о свој одласку, и да ће Кирјуша бити лишен оца.

Мада, ко зна? Можда ће управо то постати почетак Кирјушиног исцељења, јер ће заједно с оцем из куће ће отићи богатство. А то значи и опасност да ће бити украден или убијен...

Али, засад... засад Кирјуша има све чешће и чешће нападе ноћног гушења. То се трза његова душа која премире од страха, приморавајући плућа да се грчевито стежу.

Љоња

Природа страхова је различита и она се испољава на различите начине. Петогодишњи Љоња је највише волео да се игра милиционера. И то не с децом, већ с играчкама. Тако је "додела улога" у потпуности била у његовој власти и улога милиционера је увек допадала њему, дакле, улоге злочинаца су добијеле играчке. Само по себи ово није изазивало никакву узнемиреност. Потпуно природан сиже за дечака! Бринуло је друго: Љоња-милиционер је ухваћене "злочинце"... мучио на електричној столици. Свиђало му се и да примењује ужарену лемилицу. Наравно, не праву, него замишљену. Узгред речено, Љоњина машта је била помало оскудна и уливала је страх због своје суровости. Због неког разлога посебно тананим мучењима се подвргавао велики плишани Мики-Маус, чија безбрижно-добродушна њушкица је могла да изазове милосрђе чак и код непоправљивог злочинца.

Али, што је било најзанимљивије – у Љоњиној спољашњости није било ни сенке нечега што би алудирало на овакве склоности! Пре ће бити обрнуто. Мршав, тих, милог доброг лица, личио је на невиног дечака Вишенку из бајке о Пинокију. У његовом лику је била главна урођена интелигенција, која се никако не може спојити с агресивношћу, а још мање са садизмом.

А Љоњин отац се није одликовао ни урођеном, ни стеченом интелигенцијом. Он је био типичан "нови Рус": самоуверен и задовољан собом, господар живота, неоптерећен рефлексом. Једном речју, човек направљен од грубог материјала. Или, по нашој терминологији, неелевиран. Нисмо виделе његове пријатеље, али смо на основу речи Љоњине мајке закључиле да су они "још жешћи". Наравно, отворено није признавала, али је стављала до знања да се мужевљево друштво углавном састоји од мафијаша.

"Љоња их просто не трпи," жалила се мајка. "Једног посебно... он је тако бучан, чим нешто није по његовом – одмах се бије. Једном је чак другог нашег госта гађао ножем за воће... Срећа што није погодио... А не можемо да га не позивамо – јер, он је мужевљев шеф. Љоња се од њега крије испод стола. Видите какав је... Зец. Кад се у цртаном филму "Водена вила" појавила вештица пао је у хистерију. На све, буквално на све бурно реагује! Једном сам у викендици хтела да отрујем бубе-златице, а Љоњичка ми се обесио на руке.

"Мама," виче, "немој! Болеће их!"

"И притом сваког дана мучи Мики-Мауса?" питале смо.

"У томе и јесте ствар!" спремно је прихватила мајка. "Као да је посредни неко раздвајање личности... И говори, знате, тако промуклим гласом, тако грубо... Језа ме подилази кад чујем."

Прилично брзо смо схватиле да се ради о томе што су отац и син толико различити. Али ипак нисмо биле спремне за сцену чији сведоци смо ускоро постале.

Једном се Љоњина мама разболела, зато тата није просто довезао сина у школу, већ је био принуђен да присуствује часу. Овај "жесток" тип је свим својим изгледом демонстрирао презир према ономе чиме смо се бавиле с децом.

"У-је! Куд сам доспео? Овде се играју неким куглицама..." било је написано на његовом лицу с изразом досаде. Посебан презир код њега је изазвао наш разговор с родитељима у паузи. Баш смо говориле о "психотерапији сажаљења", о томе да је веома важно да се нервозна деца уче самилости, пошто тада почињу да се осећају јачима.

После ове реченице Љоњин тата није издржао. Фркнувши с негодовањем скочио је с места и пришао је деци која су се играла – Љоња и још један тихи дечак су седећи на тепиху правили дворац од коцкица.

"Доста сте се бавили будалаштинама, момци!" изјавио је и наглим покретом подигао сина с пода. "Мушкарац мора да уме да се бори. Хајде, Леониде, покажи своју снагу! Што стојиш? Не буди кукавица! Нападај први! Како те је тата учио?"

Љоња се од страха скупио као чварак, али је покорно замахнуо на друга мајушном песницом. Отац је победнички погледао према нама: ето, вели, то је права психотерапија! Међутим, битка се није одржала зато што је други дечак јурнуо према својој мајци с речима: "Не желим да се бијем!" и да бисмо избегле скандал пожуриле смо да прекинемо паузу.

Међутим, прича се на томе није завршила. Наставак је уследио код куће увече истог тог дана. Љоњу су ставили да спава и ускоро је из његове собе почела да смрди паљевина. Мајка која је утрчала у дечју собу угледала је Мики-Мауса, везаног Љоњиним трегерима за ножицу стојеће лампе.

Многострадални миш је сав био у пламену као вештица за време инквизиције. А поред њега је стајао мали милиционер у ноћној пиџами и у његовим очима је горела победа.

Ради се о томе што смо заборавиле да саопшtimo један врло важан детаљ: Љоњи је Мики-Мауса поклатио отац.

Неко ће прочитати ову причу и рећи:

"Па шта је ту заправо специфично за наше време? Разлика у карактерима. На тој основи је и настао конфликт. Зар раније то није могло да се деси?"

Тако је и није тако. Раније криминалац, који ножем гађа пријатеља није постајао узор за масовно подражавање. Некадашњи синоними речи "жесток" били су "криминалац" и "бандит". И отац који је имао грубу, приземну природу није се дичио својом грубошћу, већ се пре с тајним поносом питао гледајући своје префињено дете: "На кога ли је такав?"

И држава је сасвим јасно указивала поштовање према интелектуалним професијама.

А данас, кад је све постављено наопако, "жестоки" отац се осећа као со земље, а своје интелигентно дете сматра изродом из којег треба "истерати глупости". Више од тога, наилазиле смо на већ много случајева кад су сасвим интелигентни људи, поставши "нови Руси" хитали да и сами поприме манире "жестоких" и кад су их наметали својој деци. Као што се вероватно досећате, у сличним ситуацијама је конфликт између оца и сина изгледао још драматичнији.

Тихон

Овај дванаестогодишњи тихи дечак се чак и звао Тихон. Данас, па још у Москви ово име представља изузетну реткост.

Да, објаснила је мама, име је наравно, необично, али тако се звао деда који јој је заменио оца. Авај, Тихон (она га је звала пуним именом) такође расте без оца. Стварно је то нека зла коб! Дечак понавља њену судбину. На шта се жали? Ето, због нечега воли да мучи животиње. Не смеју да га оставе насамо с мачком! У последње време – вероватно године! – почео је да се понаша грубо. И то говори тако увредљиве речи, труди се да рани што болније. Да је стара, да се сиромашно и ружно облачи, да не уме да зарађује, да га је срамота да иде у школу у таквим дроњама...

Иако тихи дечак заправо није изгледао нимало горе од осталих и никакве дроње на њему нисмо приметиле. Мајка је спремна да се распростре по земљи због њега.

Жалбе на сурово опхођење деце са животињама и на грубост према родитељима психолози чују прилично често, али притом не журе да уврсте сву децу у садисте. Деца могу да причине бол животињи просто из глупости, не измеривши своју снагу или зато што се још нису научила да обуздавају експлозије гнева. Исто се односи и на грубост.

Међутим, дечак с ретким именом Тихон је заиста осећао задовољство причињавајући бол другима. Урођене садистичке склоности се код психички урачунљиве деце ретко срећу, али зато такви људи причињавају околини много зла, тако да је њихово присуство у свету веома запажено.

Наравно, слична деца су се рађала и раније, али хајде да погледамо какви утисци су преовладавали у њиховом животу, рецимо 70-их година, а какви преовладавају сад. Пре неколико деценија многи одрасли људи би се смрзли од ужаса гледајући како васкрсава Паночка у филму "Виј". И користећи мрак у сали плакали су ако је на екрану гинуо неко "добар". О таквим филмовима су говорили "тежак филм" и трудили су се да не пуштају децу да их гледају.

Дете склоно окрутности скоро ни откуда није имало да преузме конкретне ликове и рецепте. У новинама се није писало ко је, где, кога, када и на колико делова искасапио. Филмски режисери се нису такмичили у броју зверстава по јединици времена на екрану, исто као и у њиховој извитоперености. А тим пре се на телевизији нису у крупном плану приказивали унакажени лешеве реалних људи, а одмах за њима – ухваћених убица-пубертетлија, који се пркосно осмехују гледајући у објектив. А о одраслим убицама који се сад с поштовањем називају "килери" није се причало да скоро никад не бивају ухваћени и да они користећи своју некажњеност бивају све дрскији и дрскији.

Па на таквом темељу свако може да одрасте као садиста! А злокобна оријентација на све што је "страва" о чему смо већ писали? Јер, суровост је обавезна особина "жестоког" момка!

Сасвим недавно родитељи су забрањивали деци да усмеравају пиштољ-играчку у човека. Сад то изгледа као безнадежан анахронизам. Чини се да је ситница, детаљ, а иза њега се крије много тога – читав поглед на свет.

Тако да ако се вратимо нашем тихом дечаку по имену Тихон нема ничег зачуђујућег у његовој суровости. Пре ће бити да чуди друго: зашто животиње мучи тајно кад би то могао да ради отворено? Јер, он се мајке не боји. Очигледно, засад још није могло бити до краја потиснуто природно осећање стида, својствено сваком нормалном човеку (чак и злом).

Ухвативши се управо за овај "преостали" стид рад с Тихоном смо започеле у свом позоришту за лечење. Овде није место да се оно детаљно описује, али се суштина сводила на то да је Тихон учествујући прво у позоришним скечевима, а касније и у представи играо улогу доброг, чак болећивог човека која му је била наметнута.

Требало је видети како је на почетку на то реаговао! Постоји народни израз "ђаво му не да мира". Нешто слично се дешавало и с Тихоном. Он је испробавао најразличитија лукавства, прибегавао је свим могућим досеткама, само да не игра лик који је некога пожалио, који је некоме помогао. Његово обично безизражајно лице се у таквим тренуцима нервозно кривило, леви угао усана је падао наниже и претварао се у овај карикатурно-злослутни осмех. А једном Тихон није издржао и приказујући сцену у којој му је по сижеу предстојало да помогне старици која се оклизнула, злурадо се закикотао кад је пала и од одушевљења је чак поскочио. Међутим, постепено смо ипак успеле да га угурамо у његову улогу и ствар је кренула с мртве тачке. Опет, нећемо дуго описивати благотворне промене које су се десиле у дечаковој души. Рећи ћемо само да се његово лице преобразило. Оно је постало мило, а што је главно, стекло је дечји израз. Јер садизам, односно намерна окрутност није дечје осећање и радници

телевизије и творци компјутерских игара не да га просто провоцирају, већ буде у детету зло, дрско му краду детињство. Јер детињство се може украсти не само тако што ће дете бити принуђено да прерано зарађује за хлеб, већ и тако што ће учествовати у призорима који нису за децу и који изазивају емоције одраслих.

И то је много озбиљније кршење права детета него оно за које може да нас прекори поборник васпитања "слободне личности". Саме смо практично насилно дале Тихону у задатак да буде добар, али кад смо то учиниле он је тако лако и радосно почео да плива по животу као риба скинута с удице и пуштена у воду. И постао је много слободнији него што је био раније, јер смо га ослободиле од овог зла.

Ова прича се за разлику од многих других завршила срећно, али колико таквих Тихона није доспело ни код нас, ни код других стручњака? А и зар је могуће и сад гарантовати да се једном чак и у нашем очовеченом дечаку неће поново пробудити звер? Јер ову звер тако упорно, тако усрдно буде...

Љољка

За Љољкину маму су људи обично мислили да јој је бака. Иако је имала мало преко четрдесет година изгледала је као да има пуних шездесет: сасушена, с дубоким борама, обучена у старе рите. Њено болесно-измождено лице је изгледало испијено, али се врло брзо испоставило да не пије, не само вотку, него ни вино.

"Боли ме глава од њега. А и Љољка не трпи кад неко пије. Не дај Боже ако неко од наших гостију донесе флашу – готово! Одмах јој је постао смртни непријатељ. Уопште је врло сурова. Прави кербер."

"Кербер" је стајао у близини и мрачно је пребирао лутке распоређене по малом столу. Мршава, бледа, све време се незадовољно мрштила и сваким поводом је почињала да се препире с мајком. Чак су и њене танке кикице некако злобно штрчале на супротне стране.

"Код ње је све као код петогодишњакиње," уздахнула је мајка. "А ускоро ће напунити десет. Свако јутро јој кувам гриз, а никакве вајде. Није за козу сено."

"Лекар је говорио да треба да једем свежу телетину и воће," Љољка се неочекивано умешала у разговор. "А ти ме товиш том глупом кашом. И макаронима без сира."

"Лекари своје дијете прописују за милионере, и ти то одлично знаш," уморно се брецнула мајка. "Одакле ми паре за такве деликатесе? Нисам научила да крадем. И онако на два посла радим, болесна сам, одмах могу да добијем другу групу инвалидности..."

Девојчица се још више намрчила и прогунђала је себи под нос: "А ти научи."

Али се од громких реплика уздржала.

Почеле смо да радимо с Љољком и треба рећи да је то било тешко. Вечито је нечим била незадовољна, страшно је завидела другој деци, примећивала је ко има какву лутку, какав ранац, какву одећу. И одмах је, не осећајући нелагоду због присуства људи са стране, стављала примедбе својој мајци.

Ситуација се погоршавала још и тиме што је Љољка ишла у такозвану "престижну школу" у коју су родитељи многобројну децу довозили колима и ова деца су, природно, поседовала све оно о чему је Љољка узалудно маштала. А њена мајка, радећи у истој тој школи као васпитач у целодневном боравку и као чистачица у дечјем вртићу, једва је састављала крај с крајем. Није имала на кога да рачуна: мужа је због сталног пијанства морала да отера, рођаке није имала, а девојчица се родила болесна и откако су лекови поскупели, хронично нису имале довољно новца. А што је главно, није било никакве перспективе, никакве наде да ће им сванути.

Ово је страшно болело Љољку и она је стално била у конфликту са својим "скоцканим" другарицама из одељења. А пошто је без обзира на своју сићушну грађу, имала довољно храбрости, била је чувена као страх и трепет у разреду и од ње су плакали чак и дечаци.

"Покушала сам да се посаветујем са школским психологом," пожалила се мајка. "Знате шта ми је испалио? Треба каже, одучити дете од зависти. Шта је брига, каже, ко је како обучен, ко шта једе, ко има каква кола? Богати, каже, имају једну радост, а сиромашни – другу. Сваком своје. А она хода, дише, живи – нека се радује!" И знате, кад сам слушала овог младића и сама сам, грешна, размишљала: "Боже мој! Шта смо дочекали! "Сваком своје..." Па то је исти онај натпис, који је висио на капији концентрационог логора!"

Не наишавши на разумевање у школи мајка се обратила нама. Ми смо јој опрезно посаветовале да потражи боље плаћен посао.

"У томе је читава ствар! Ако одем из школе Љољку ће одмах избацити као из катапулта. С њом је увек нека мука. А од мене наставници такође немају никакве вајде: не дајем им ни скупоцене поклоне, ни вредне услуге. Ко ће је трпети ако ја одем? А школа је добра и у нашем блоку таквих више нема. Ако већ ништа друго не могу да јој дам, дају јој макар нормално образовање."

Ситуација је била безизлазна. Наравно, потрудиле смо се, колико смо могле, да укротимо Љољку (и нешто нам је пошло за руком), али смо у души осећале одвратност. На наше очи је оживљавао онај свет који је још недавно изгледао као далека, неповратна прошлост – свет јунака Коруљенка... Засад, истина, данашња "деца подземља" имају стан и чак могућност да се бесплатно школују и добију елементарну медицинску помоћ (неелементарна је већ под великим знаком питања). Али то је засад... Будућа "социјално-комунална" реформа ће докрајчити и ове остатке презрене уравниловке.

А с Љољком смо се среле пола године касније. Био је октобар. Већ се грејало тако да никако нисмо могле да схватимо зашто одбија да скине рукавице, али нам је ипак убрзо постало јасно. Рукавице су биле модерне, с разнобојним прстима и Љољка нам је мало-мало демонстрирала своје руке растављених прстију.

"Јао, каква лепота!" почеле смо да се одушевљавамо новом одећом. "Вероватно ти је мама купила, је ли тако?"

Љољка се збунила и због нечега је одједном постала мрачна.

Мајка је одговорила уместо ње: "Шта вам је! Ми сад скоро ништа не купујемо, а живимо као бубрег у лоју! Љољка и ја смо се напокон и најеле, и обукле и обуле – захваљујући мојој другарици! Близу нас је саграђена зграда за богаташе. Дакле, ова моја другарица ме је ту запослила као чистачицу. То ми је допунски посао – школу не напуштам! А код њих, у овој кући је шахта за ђубре као супермаркет! Чеге тамо све нема! Замислите, понекад избацују чак и нетакнуте конзерве кавијара! А воћа – на килограме! Љољка, паметница, цело лето ми је помагала. Ја сам вас тада послушала – сећате се да сте ми рекли за посао на којем више може да се заради? И почела сам да тражим. А ту је одједном искрсла оваква прилика. Имале смо среће, зар не? Ето, дошле смо да се похвалимо и да вам се захвалимо."

Извадила је и ставила на сто две брескве које су личиле на воштане фигуре.

Рита

Једанаестогодишња Рита је веома волела своју млађу сестру Кађу, која је имала три године и нешто. Љубав старијег детета према млађем често, много чешће него што

мисле многи одрасли, бива обојена љубомором. Међутим, у Ритином односу према сестри није било ни сенке љубоморе.

Девојчице су живеле с мамом и баком. Не може се рећи да су баш оскудевале: мамина плата плус бакина пензија, плус мала, али редовна алиментација. У принципу, било је довољно за скроман живот. Истина, лети су морале да висе у Москви (изузев две недеље на викендици код мамине другарице). Многе ствари Рита је такође добијала од мамине другарице, чија је кћерка била две године старија. А још су с мамом много ређе одлазиле у позориште.

Рита је упитала зашто. Мама је одговорила:

"Сад немамо пара за то."

"Жао ми је," уздахнула је Рита, али мамин одговор није примила блиско к срцу.

Она уопште није имала велике прохтеве и уопште није била завидљива. Имала је у буквалном смислу дружељубив карактер: волела је да се дружи. Рита је својевремено сама инсистирала на томе да је дају у дечји вртић. То је скоро нечувено! Већина родитеља не зна како да убеди своју децу да иду у вртић, а овде на сопствену иницијативу! За такве као што је Рита обично се каже "златно дете". Ведра, добродушна, увек у окружењу другарица, девојчица је била утеха мајци, која није имала нарочите среће у личном животу.

Зато је кад је учитељица телефоном саопштила мајци да је Рита "укебана" како краде Нина Сергејевна оптужила учитељицу за клевету и спустила јој је слушалицу. Затим се прибрала и ипак је отишла у школу да се објасни. Докази су били необориви: чистачица која је ушла у свлачионицу видела је како Рита претура по џеповима. Износ који је код ње откривен сведочио је о томе да је Рита успела да конфискује садржину из већине џепова.

"Ни сама не могу да схватим..." збуњено је проговорила учитељица. "Тако добра девојчица... и из интелектуалне породице... Наравно, учинићу све да се то заташка, али се и ви са своје стране потрудите... Главно је, треба схватити, зашто... Па није гладна? Зар не?"

"Не," било је једино што је могла да понови Нина Сергејевна и на стакленим ногама је одбауљала до куће.

Код куће је природно, избио скандал. На сва питања, претње и савете, Рита је одговорила ћутањем које јој није било својствено. Али, Нину Сергејевну је највише запањено израз њеног лица. То није била срамота, није било покајање и ни из далека није био страх од казне. Пре ће бити да је на Ритином лицу провејавао тајни понос због сопствене храбрости. Као код партизана на испитивању у старим совјетским филмовима.

"Ето шта значи расти без оца!" кукала је бака. "Говорила сам ти, не разводи се! Добро, преварио те је, па коме не може да се деси? Замисли молим те, јако битно! Деци је потребан отац. Отац! Одмах да си га назвала, нека се разјасни са својом кћерком. Баш се лепо снашао: даје паре и до виђења!"

Али, ни отац није успео да извуче одговор од Рите. Бака је од љутње отишла у госте код рођака, а мајка је почела да бојкотује Риту. Тако да је с њом комуницирала само мала Каћа која ништа није знала.

Тајна се открила ненадано. Убрзо после онога што се десило Нина Сергејевна је ушавши у стан чула глас Рите, која у последње време није ишла у школу већ је остајала код куће сама с млађом сестром.

"Не бој се, Каћуха! Нећеш имати рахитис! Већ сам за читаву годину уштедела... и још ћу уштедети!"

Заинтригирана мама се на врховима прстију приближила вратима и провирила је кроз кључаоницу. На каучу су загрљене седеле њене кћерке и старија је поверавала

своје планове млађој. Говорила је узбуђено, чак надахнуто и у њеном монологу су звучале неке речи које нису својствене деци: "акције", "камата", "инфлација". И због нечега "рахитис", "рахитис", "рахитис"...

Нини Сергејевној се завртело у глави. Шта то бунца? Какво је то бунило? А можда се... Рита заиста разболела? Сиротица, вероватно се толико насекирала због тог догађаја с крађом...

Нина Сергејевна је већ била спремна да открије своје присуство и ухватила се за кваку, али је тад до ње долетела реченица: "Баш нас брига за незапосленост."

И све је у тренутку стало на своја места.

Нина Сергејевна се сетила да се за последња три месеца у њиховој кући стално претресала тема њеног могућег отказа. Хемијска фабрика у којој је преко десет година радила као главни инжењер, требало је да се затвори и наравно, она се јако плашила да ће остати на улици. Кома је данас потребна жена с двоје деце, и то још стручњак за ретке полимере? А бака, код које је, као код многих људи који су преживели рат, храна била "омиљена тема" падала је од тих разговора у панику и понављала је да ће се дете ако у раном детињству не добије квалитетну исхрану, обавезно имати рахитис. И наводила је као пример своје познанике чија је фигура била унакажена детињством, које је пало у време блокаде (бака се родила у Лењинграду). А једна другарица због кривих ногу није могла да се уда!

Слушајући ове "страхоте" Рита је замишљала малу сестрицу Каћу с огромном главом, надувеним стомаком и танким згрченим ножицама. Ова слика се мало-мало појављивала у њеној машти. И старија сестра је одлучила да делује! А одрасли се само плаше и кукају...

Нина Сергејевна се тргла сетивши се разговора које су стално водиле у присуству деце. И о томе да нема никаквих перспектива за будућност, и о томе како је неопростива лакомисленост у оваквом животу било родити Каћку, и о томе да сад без пара више уопште ниси човек и да немаш одакле да очекујеш помоћ... Укратко, све се сводило на то да је страшно живети и да "од судбине нема заштите".

И још се Нина Сергејевна сетила како је Рита два месеца пре тога с поносом саопштила како је почела да се дружи с девојчицом из богате породице. Ишла је код ове девојчице у госте скоро свако вече и враћајући се кући одбијала је да вечера.

Говорила је: "На мени може да се уштеди. Најела сам се код Лене да ћу да пукнем. Довољно ми је за читав дан, тако да могу и да не доручкујем. Банану такође дајте Каћи. Њен организам расте."

Бака се још смејала: "Ох, мајмунчић расте! Све понавља за одраслима."

Међутим, Нини Сергејевној која се сад свега тога присећала није било до смеха.

"Можда код Лене није само јела, него и...?"

...Кућна истрага је потврдила најгоре претпоставке. Да, Рита је крала и у школи, и код Лене, и код других девојчица.

Испоставило се да је наслушавши се разговора о томе да ће мама ускоро остати без посла, почела да оцењује другарице углавном по критеријуму да ли су имућне и с онима које "нису биле имућне" више се није дружила.

Најстрашније је то што чак и кад се све открило и кад је иза ормара пронађен тајни кутак с врло значајним новчаним "инвестицијама" и неколико златних ситница, код девојчице није било ни сенке кајања. Само ју је наљутило што се мама окренула од ње, али је Рита и то била склона да сматра неизбежном жртвом у име породице.

Данас се у најразличитијим контекстима чује да продица треба напokon да постане у нашем друштву не вредност (то је неоспорно!), већ вредност број један. Неки паметњаковићи су чак дошли дотле да кажу да ће породица бити наша нова

национална идеја. Нема разлога, веле, да се тражи "свој посебан пут", у темељ треба уградити породичну срећу и биће реда.

Ето, једанаестогодишња Рита је уградила. На крају су људи из околине, укључујући и блиске пријатеље за ову девојчицу изгубили самосталну вредност, постали су објекти, који се могу искористити у личне интересе. И то је много опасније него отворено ничеанство, јер се Рита није трудила ради себе, већ ради друштва – ово усмерење је потпуно традиционално за руску културу. Само што се друштво свело на чланове њене породице. А сви остали су се нашли ван тога.

Евгеније и Гришка

Они су били рођена браћа и разлика између њих је била само годину дана, али нико, чак ни ако би се добро загледао, то не би помислио. Нису имали ништа заједничко ни у спољашњости, ни у карактеру. Старији је био као млади енглески аристократа. Међу собом смо га прозвале Оскард Вајлд. Његово сетно лице обично је изражавало надменост, а често и гадљив презир. А млађи је био оваплоћење добродушности и весеља. Буцмаст и истовремено покретан као лопта.

Њихова мама је обожавала руску књижевност и зато је дечацима дала име у част јунака из књижевности – Оњегина и Печорина. Колико је старијег било немогуће назвати Жењка или чак и Жења, толико нисмо могле да преваљемо преко усана Григорије или чак Гриша за млађег.

Мајка се у суштини, жалила само на једно – да не излази на крај са синовима. Старији је каприциозан, ништа га не занима, а млађи је немиран, досадан, у школи има само кечеве.

Отац је у освит перестројке емигрирао у Америку, дајући од тада свој допринос васпитању деце углавном у облику разгледница. Притом је бирао некако чудне празнике: час честита Хелуин, час светог Валентина, покровитеља заљубљених.

Правичности ради треба истаћи да је тата био спреман да отпутује с целом породицом, али је мама с оштрином, која јој није била својствена одбацила ову могућност. Она је била у потпуности задојена руским културним ваздухом – може се чак рећи да је била створена од овог ваздуха – и није могла да замисли живот у било којој другој земљи. Иако јој је код куће сад било тешко. Кад је објаснила да органски не може да се бави трговином, било је потпуно јасно да говори чисту истину. Она је заиста била направљена од другачијег материјала. Радила је у кући-музеју једног од руских класика и сама је изгледала као фигура из ове прошлости у којој су постојала "племићка гнезда" и вишњици. Вероватно је и у совјетском животу изгледала мало старомодна. Али тада је то вероватно било дирљиво. Данас, на позадини новог живота Вера је постала безнадежни анахронизам, и ако је ово дирало околину, то није била прва ствар. Пре свега их је обузимао ужас: како ће она, таква, с двоје деце на рукама данас преживети? Чинило се да ју је реалност бацила у стање шока, и услед овог шока Вера је пала у анабиозу: успорени покрети, успорен говор, паничан страх ако било шта мора да се промени, да се макар мало скрене с уобичајене животне маршруте.

А требало је скретати и то што пре! Јер, дечаци су јели углавном гершлу и без обзира на све мајчине покушаје да пробуди у њима духовна стремљења душом су чезнули само за киосцима у којима су се продавали воће и слаткиши. То се врло јасно испољавало у позоришним скечевима, које су играли на нашим часовима. Сећам се како је требало да одиграју сцену како се ноћу, у сну, сваком од њих јавила вила, која је обећала да ће испунити сваку њихову жељу. И уз сву различитост браћа су испољила запањујућу једнодушност. И један и други су вилу замолили за... банане! Само што је Евгеније замолио три комада, а Гришка читав килограм (то се десило пре неколико

година кад су банане још увек биле неко мерило дечје среће)! А браћа нису имала три и две године, већ тринаест и дванаест – узраст у којем деца маштају о нечем занимљивијем и мање приземном!

Веру је приземност њене деце излуђивала.

"Све сам спремна да опростим, само не ово плебејство! Интелектуалцу треба да буде свеједно шта једе, шта облачи... Само да има кров над главом!"

"А да ли су момци увек били толико усредсређени на храну?" питале смо.

Вера се замислила, а кад је поново почела да говори, у њеном гласу је звучало чуђење, као да је схватила нешто неочекивано.

"У принципу, знате, не... Ево, сад се сећам... Не! Било им је потпуно свеједно... Евгеније је волео да чита, обојица су са задовољством са мном одлазила на екскурзије... Боже мој! Како су деградирали!" додала је с ужасом.

А нас је ужаснуло друго. Одрасла, паметна жена није увиђала најпростију узрочно-последичну везу: повишено занимање њене деце за храну било је директан резултат тога што је храна постала убога и једнолична.

Међутим, кад је изгледало да је Вера то схватила (тачније, не схватила, него била принуђена да пусти да то уђе у њену свест под нашим притиском) требало је да ублажи свој однос према деци. Па они нису били криви због тога што посао у музеју сад није омогућавао нормалан живот.

Међутим, десило се управо супротно! Мајчина љутња је расла, и сразмерно с тим растао је отпор деце. Истина, он се изражавао на различите начине. Евгеније је као из топа одбацивао сваку Верину иницијативу, демонстративно је зевао кад је она започињала разговоре "о узвишеном" и гледао је на телевизији најглупље и највулгарније емисије тврдећи да му се веома свиђају. А Гришка се понашао као непослушно кученце: разбацивао је ствари по целој соби, бежао је с часова, брцао се и уопште је дубио на глави. Стицао се утисак да га је страшно плашила немотивисана љутња мајке и да је он (несвесно, наравно) својим испадима хтео да је мотивише. Јер тако је тешко осећати да те неко не воли, а да не разумеш због чега!

Али, најгоре је било што је ова жена баш веома волела своју децу! Просто, немоћ пред Голијатом капитализма, који је наступао претворила се у нехотичну агресију против синова који су за њу били стални прекор.

"Ја сам у овој реалности типичан парија. Лумпен-пролетер, како се сад обично каже. Верујте, ништа не могу да учиним за њих! Паметна непотребност. Господе, кад бих бар могла да их пошаљем код оца у Америку! Али он се оженио и они му нису потребни," очајно је усклинула у једном од разговора с нама и расплакала се.

Деца су нестрпљиво завиривала у собу у којој смо седеле, а она је не окрећући се, гласом звонким од суза говорила: "Престаните! Сад ћу!"

...Помогле смо Вери – запослиле смо је у приватној издавачкој кући. Иако јој је и тамо било непријатно, јер морала је да редигује разновразне будалаштине, а понекад и отворену непристојност.

Тако да је Евгеније већ с пуним правом могао да доноси кући часописе с голим топ-моделима, јер видео је с каквим текстовима је увече радила његова мама! Али, у сваком случају, деца су се хранила много боље, и што је главно, мајку је престао да разједа осећај кривице. У породици је постало мирније.

Истина, морала је да се растане од омиљеног посла у музеју и кад смо се после неколико месеци поново среле с Вером, она је изговорила горке речи: "Мене више нема. Рећи ћете да је то жртва у име деце. Али, знате, имам осећај да смо све троје принети на жртву. Зар је све то било само ради тога да би бивши партијски радници постали нафтни барони? Господе, каква страшна вулгарност! Да сам знала, не бих рађала децу..."

"И исправно! Нема смисла котити сиромаше!" вероватно би ускликнуле присталице "планирања породице" чувши њене речи.

Али испод црте сиромаштва се данас налази око једна трећина (!) деце. Шта, није требало "накотити" све њих? А можда би било сврсисходније "испланирати" другу власт неоптерећену психологијом "човека из подземља", да не расуђује, као јунак Достојевског: "Нека свет пропадне, само ја да пијем чај"?

Лиза

Лизини родитељи су били као громом погођени кад се испоставило да њихова кћерка већ две недеље не иде у школу. Јер, свако јутро је паковала ранац и одлазила, код куће се појављивала, како и треба, после шестог или седмог часа. Истина, родитељи нису проверавали да ли је урадила домаћи. За седам школских година навикли су да не контролишу Лизу. Учила је одлично, и скоро да није трошила време на домаће задатке.

Наставница је звала у току дана, кад Лиза није била код куће и отац и мајка су се дуго препирали ко ће да се разјашњава с кћерком. Обоје су у њу имали толико поверења (и до сада је она ово поверење оправдавала) да ни једно, ни друго нису знали како да јој се сад приближе. На крају су одлучили да поразговарају заједно.

Разговор није био дуг. Лиза није лагала, није се извлачила, само није хтела да одговори на питање "зашто?". Рекла је само да више уопште неће ићи у школу. А испите за седми разред ће полагати ванредно. Ни у осми разред, између осталог, такође неће ићи. Још је рекла да јој је чак драго што родитељи знају истину, јер јој страшно досадило да по пола дана лута улицама.

Природно, у школу је морала да оде Лизина мама. Педагози су били запањени кад су сазнали да Лиза уопште није боловала, већ је две недеље бежала са часова. Једна од најбољих ученица! Никад никаквих проблема, и одједном...

"Да... Данас је такво време да се од сваког свашта може очекивати," тужно је уздахнула наставница биологије, која се налазила у зборници. "Прочитајте новине! Свуда одреда деца из културних породица постају наркомани, лопови, проститутке. Интересантно је још шта ли је ваша Лиза радила док сте мислили да седи на часовима."

Међутим, буран разговор у зборници није довео ни до каквих конкретних резултата. За мајку је остало загонетка шта је њену кћерку одвратило од школе: оцене су добре, односи с наставницима су нормални, како су тврдили педагози, нико је није вређао. Није ваљда биологичарка у праву и зар је Лиза кренула кривим путем?

У овим тужним размишљањима мајка је силазила школским степеништем и већ на излазу наишла је на Оксану, Лизину другарицу из клупе.

"Хоће ли Лиза ускоро доћи?" упитала је Оксана.

"Не знам. Засад уопште не жели да иде у школу... Чуј, можда је Лизу неко увредио? Ипак седите заједно. Можда си нешто приметила?"

Оксана је одмахнула главом, али је притом јако поцрвенела.

"Па, шта да се ради," тужно се осмехнула Лизина мајка. "Нико ништа не зна, криваца нема. Само не знам шта да радим."

...Оксана ју је стигла на тролејбуској станици. Девојчица је изгледала рашчупано и збуњено.

"Ја знам шта се десило. Само, молим вас, немојте да ме одате. Иначе ће рећи: "тужибаба"..."

Даље је уследила испрекидана прича из које је мајка постепено схватила да је у школи одржан експериментални час из сексологије. Дванаестогодишња деца су била

просвећена о грађи и функцији полних органа, испричали су им шта су ерогене зоне и "безбедан секс", а на крају часа им је показан презерватив.

Лизина мајка се сетила како су још сасвим недавно код њене кћерке на рођендан дошле три другарице из одељења и целе вечери су се одушевљено играле жмурке. И још се сећала како Лиза и дан-данас спава с плишаним медом...

"Јаој, било нас је тако срамота! Ужас!" говорила је Оксана. "Девојчице уопште нису знале куд да се дену. А Гребешкова је – она од петог разреда јури за дечацима – наговорила Коњакина да нацрота... па, оно, што имају жене... та слика је висила код нас на табли... А испод је Коњакин дописао Лизино презиме и пустио по редовима."

Лизина мама се вратила у школу.

Испоставило се да је час "полног васпитања" одржала управо она наставница биологије која је пола сата пре тога философирала на тему криминализације пубертетлија из културне средине.

"Како сте могли?! Какво право сте имали да дискутујете с децом о најинтимнијим проблемима који уопште нису дечји?" задихано ју је питала Лизина мајка. "Ко вам је дозволио?"

"Молим вас, немојте да вичете на мене, иначе ћете морати да напустите просторију," мирно је одговорила наставница. "Добили смо налог од окружног департмана за образовање. Добили смо програм, писали су га заиста компетентни људи... И онда, молим вас, шта ту има? Полни органи – то је исто толико природно као глава, нога, длан! Па ви се не стидите свог длана?!"

И принела је самом лицу Лизине маме раширену руку.

Међутим, испоставило се да ни мама није кукавица и иако јој је муж саветовао да се не меша, подигла је школу на ноге. Показало се да родитељи нису имали појма о новом школском предмету, пошто су се деца стидела да причају о томе код куће. И још се испоставило да је школа увевши такав предмет без пристанка родитеља грубо прекршила њихова права... Укратко речено, смели експеримент су морали да прекину.

Али, Лиза се у школу није вратила.

Чак није одмах прешла ни у другу, зато што је цело пролеће била у стању тешке депресије: престала је да се осмехује, није излазила из куће, сатима је могла да седи на каучу и да зури у једну тачку. А кад је мајка покушала да је раздрма неочекивано би тужно клицала, обраћајући се незнано коме:

"Зашто је вама, одраслима, било потребно да све уништите?!"

И тек годину дана касније, случајно нашавши Лизин дневник, мајка је схватила сав драматизам овог усклика и потпуно се ужаснула.

Испоставило се да је Лиза била тајно заљубљена у свог друга из разреда.

"И он је гледао и смејао се... Мрзим себе због кукавичлука, због тога што се тада нисам усудила и што до дана данашњег живим с тим," било је написано у дневнику.

Маша и Љоша

Некада популарни разговори о дечјој акселерацији су у последње време утихнули. Медицинари данас чак запажају обрнуту појаву. На научном језику она се назива "децелерација", односно успорен психофизички развој. У сваком случају, Маша се никако није могла назвати акселерантом. Она чак ни за свој узраст није била баш развијена. Али је притом њена информисаност у питањима пола далеко премашивала границе узраста.

Притом се не може рећи да се родила с тим интересовањем. Родитељи су се прилично потрудили на томе да га формирају. Дете мора да зна истину, сматрали су. Боље је да сазна од нас неко по хаусторима. Ми смо расли стегнути, искомплексирани,

до свега смо долазили својим разумом. Зато се, кад је петогодишња Маша питала, као што је и уобичајено у њеном узрасту, одакле долазе деца, родитељи нису ограничили кратким одговором "из маминог стомака", већ су дохватили с полице шарено илустровану "Сексуалну енциклопедију за децу" (том 1, од 4 до 6 година).

"Мама, шта је презерватив?" упитала је девојчица годину дана касније видевши рекламу "безбедног секса" на телевизору.

Људи одрасли у СССР-у се у таквој ситуацији обично изгубе и мрмљају нешто неразумљиво. Међутим, Машини људи су били савремени и све су јој објаснили онако како јесте. А кад се недељу дана касније испоставило да Маша ипак није схватила на који део тела се обува горе поменути производ, тата је је одржао још један политички разговор, иако се уздржао од показивања: очигледно, омело га је старомодно васпитање.

Касније је Маша гледала емисију о лезбејкама. После тога је из школе донела часопис за пубертетлије "Cool" (што значи "Страва"). Истина, маму су шокирале неке фотографије и савети за девојчице, али се није мешала. Зар је мало тога што се у њено време сматрало непристојним? Сад је друго време и друге су норме (у том часопису је био и следећи наслов: "Зар си са тринаест година још увек девица?").

Мама и тата су се бавили и самообразовањем. На срећу, нови живот је за то давао масу могућности. Видео-филмови, новине, часописи, као и реклама, која је саветовала да се ове новине и часописи гледају заједно ноћу. Да се људи мало раздрмају. Истина, за Машине родитеље још увек није било обавезно да се раздрмавају на тај начин, али су се они некако укључили у све то. А и сексуалну културу је требало да повисе. Колико човек може да живи као дивљак? Маша је у међувремену кренула у други разред.

Учила је слабо, била је двојкаш. Не може човек да је натера да чита. У принципу, нису је посебно ни терали. Читање су јој замениле серије. Маша је гледала одмах по неколико, све јунаке је знала поименице и никад није бркала ко је кога волео и ко је кога убио. Родитеље је то мало заболело, јер су били интелектуалци, али је отац говорио да се свет променио, а то значи да су се променили и начини преношења информација. А мајка се умиривала тиме да ће дете из тих серија усвојити савремене и истовремено правилне моделе понашања. Да, наравно, тамо промичу и други примери: проститутке, сексуални манијаци, наркомани, лопови и убице. Међутим, деца све схватају и за подражавање бирају оно што одговара управо њима! Не треба ништа наметати, дете боље од нас зна шта му је блиско.

И осмогодишња Маша је изабрала од разноврсне понуде... То се догодило на викендици у коју је Маша дошла у госте код свог десетогодишњег брата од тетке Љоше. С њим је и пробала. Ноћ је била свежа и Машина тетка је тихо, плашећи се да на пробуди децу ушла у собу да их покрије још по једним ћебетом. Деца су била будна на врло самосвојан начин. Обрађивала су један од могућих модела савременог понашања.

Без обзира на то што су Машина и Љошина мама биле рођене сестре, испоставило се да је друга много конзервативнија од прве. Малолетне љубавнике су истукли кајшем. Љоша је плакао као киша и за свој грех је оптуживао "одвратну Машку", која му је одавно досађивала "разним глупостима". А "одвратна Машка" је искрено негодовала због сурове казне.

"Немаш права!" викала је тетки. "Ништа лоше нисам урадила! То чак и у филмовима приказују!"

И изјавила је родитељима који су били хитно позвани у викендицу да ту више никада неће доћи.

Уосталом, више није била ни позивана.

Засад ови случајеви нису масовног карактера, а главно је што већина деце, чинећи нешто срамотно, осећа своју кривицу. Међутим, рад на "уклањању стида" се одвија пуном паром. Наше друштво неко покушава да навикне на то да су деца и секс сасвим спојиве ствари. Тако да ће ако се развраћање малолетника коначно утврди као државна идеологија (а то ће се десити ако се у школе ипак уведе "сексуално просвећивање") Машино негодовање бити сасвим оправдано. А њеној тетци могу да прете чак, "суд, Сибир, затвор".

Гоша

Гоша је изгледао као искусан рок-певач: на глави је имао црвену мараму с лобањама, на прстима тешко прстење (такође с лобањама). Панталоне, брижљиво поцепанене коленима, украшавали су венци зихернадли. Кошуља има један рукав. Гола рука је исцртана шареном тетоважом, у цепу на грудима има вокмен.

Притом је имао само 7 година.

Кад је ово мало страшило улазило с мамом у метро у вагону је обавезно долазило до комешања. Људи су гледали час њега, час пристојно обучену и нормално очешљану младу жену, затим опет њега и апсолутно нису схатали какав је то пар. Најмање су личили на мајку и сина.

Људи са стране би се још више зачудили кад би сазнали шта је по струци Гошина мама. А њена струка је била директно везана за децу, њихово понашање и развој: она је била дечји психолог. Иако се, ако се сетимо руске пословице "обућар иде бос", нећемо зачудити. Посебно, ако се има у виду какви токови су се последњих година раширили у психолошко-педагошкој средини.

"Гоша не трпи ни најмањи пресинг, разумете?! Он је од првих дана био личност. Осећам да немам права да вршим притисак на њега. Он је на изванредан начин посебан човек, који се одавно формирао. База личности се до три године формира у потпуности. То је научна чињеница, разумете?!"

Међутим, околина није схватала. Људи нису схватали да треба да ћуте кад се Гоша дрско понаша. А да кад меље глупости упадајући у разговор одраслих, треба да буду ганути и изражавају одушевљење због његове изванредне интелигенције.

Зато су Гошу с напором трпели чак и блиски рођаци. О дадиљама и васпитачицама из вртића и да не говоримо. У вртић је Гоша отишао само једном и то на пола дана. Кад је за време ручка почео да лупа кашиком по тањиру с чорбом и кад није реаговао на примедбе васпитачице, одведен је од стола. Овакво насиље над личношћу Гоша није могао да трпи. А, мама, природно, није смела да га приморава.

После тога је Гоша испробао мноштво кружока и студија. По правилу, није могао да издржи више од три одласка. А њега су још мање могли да издрже. Чим би се од њега нешто захтевало, чак и најминималније, његова слободарска природа је почињала да се буни. "Досадно", "одвратно", "мрзи ме" – обично је тако објашњавао свој негативизам. Иако је у ствари испочетка нешто могло да му буде веома занимљиво, самовоља је увек претезала над било каквим интересовањем. На крају се "личност слободна у развоју" развијала све горе и горе. Међутим, учена мама је налазила објашњење и за ово:

"Да, он се не уклапа ни у какве оквире! Али, они му нису ни потребни! А у школу Гошу нећемо да дајемо. Школа само унакази човека, направи од њега просек. Муж и ја ћемо сами да учимо Гошу. Мој муж је, може се рећи, математичар, тако да ће он преузети на себе све природне науке. А ја ћу с Гошом да радим језике и књижевност.

Ово, може се рећи, домаће образовање није дуго трајало. Кроз неколико недеља Гоша је почео бучно да се изражава, шаљући родитеље у задњицу (овај префињени израз је преузео из иностраних цртаних и играних филмова). Родитељи су слегнули раменима и оставили га на миру.

"Гоша апсолутно не прихвата све ове узрочно-последичне везе. Он нема европски начин размишљања, разумете?! Он је као стихијски зен-будиста."

У принципу, учење некако баш није ишло, зато је стихијски зен-будиста почео да се занима за хард-рок. И природно, захтевао је атрибуте, који одговарају овој разоноди. Родитељи су у себи уздрхтали, али нису смели да га не послушају и купили су.

Гоша је већ предосећао како ће по читаве дане да откида слушајући музику уз помоћ слушалица, али се неочекивано умешао деда.

"Дете мора да иде у школу!" изјавио је.

А пошто то није био просто деда, већ финансијер младе породице, непослушање је претило скидањем с платног списка. Тако да су морали да се покоре.

Уосталом, школска епопеја није дуго трајала. За годину дана Гоша је променио четири школске установе (три државне и једну приватну), али је свуда проглашен за недисциплинованог. У последњој, где је Гоша на часовима укључивао касетофон "до даске" мајци је било отворено речено о томе да мора да се обрати психијатру.

Негодавању професионалног психолога није било краја:

"Они сами треба да се лече! Хоће да деца иду у строју, као у касарни! Јарке, самосвојне личности им нису потребне. Оне су незгодне, разумете?! Ево, овакве као што је Гоша и проглашавају лудима."

Била је у праву само у једном: Гоша није био психички болестан од рођења. Међутим, већ му је била потребна помоћ психијатра, јер се сваки његов додир са светом обавезно завршавао неуспехом. А то је, природно, појачавало осећање одбачености. И ма колико да су дечаку сугерисали да је препаметан, а да је свет лош и није га достојан, он је, наравно, добијао трауму за траумом. Јер, што је Гоша постајао старији, тим више му је било потребно признање околине, не само родитеља. Али, с таквим наказним стереотипима понашање није било могуће рачунати на то.

Или не, зашто? Могуће је, само ако су околина – хулигани из улаза. Али, Гошини родитељи тешко да би били одушевљени таквом околином...

Историју овог дечака смо испричале зато што она данас престаје да буде појединачан случај. Оно што је још сасвим недавно било опозиционерство боемске интелигенције (сасвим разумљиво и чак и корисно, пошто је макар мало доводило у равнотежу плиткост свакодневице из времена застоја) сад је постало "удео маса". Подстицање самовоље је један од главних елемената данашње идеологије. Од колико родитеља смо чуле да не могу да одузму детету порнографски часопис или искључе телевизор ако се на њему приказује нешто што није намењено дечјим очима и ушима! Не могу "из принципа", јер је за њих главно – да не буде забране!

Једна мама је чак рекла да ће њен син сигурно пробати дрогу, она у то нимало не сумња. Јер, свеједно је бесмислено забрањивати! Само жели да се нада да се неће навићи. Уосталом, по њеном тону је било јасно да ће се у случају пторебе, помирити и с тим. А син није имао још ни пет година! Он још није знао шта значи реч "дрога", а она се већ спремала да га принесе на жртву олтару слободе. Слободе да постане наркоман и да рано умре.

И то што је Гошина психолог мама само на први поглед изгледа као виц. Управо психолози су поред мас-медија постали агитатори идеје самовоље. "Треба да прихватиш и заволиш себе онаквог какав јеси," сугеришу они на разноразним

сеансама. Само, што уопште није обавезно да ће те таквог завоleti околина, са свим твојим гадостима, са свим твојим психичким отпадом.

И испада да они, оријентишући наводно људе на слободу, утерују човека у кавез усамљености, у бараку парија, која касније често престаје да буде метафорична, и постаје реална барака, дупке пуна криминалаца. Узимајући у обзир популарност инсистирања на "слободном васпитању" барака у блиској будућности може да се прошири до размера земље.

Сјова

Сјова није познавао свог оца.

Мајка је сматрала да уопште није обавезно да дете има оца. А такво ништавило – поготово.

"Ја сам му и отац и мајка," говорила је познаницима с изесним изазовом. "А мушкарци... коме су они потребни?! Шта могу? Импотентни су! И духовно, и физички! Чему деци негативни примери у породици? А што је главно – зашто узимати на себе такав терет?"

Мама је умела да изабере и такве другарице, храбре, независне. Углавном неудате или разведене. Тако неке савремене Амазонке. Оне су заиста све умеле да раде саме: возиле су кола, поправљале струју, зарађивале ништа мање од мушкараца, понекад чак и више.

Мама је била врло гостољубива и нека од њених другарица је обавезно живела код њих. Стан није био велики, двособан, али на Сјовину собу нико никад није претендовао. Чак му се и свиђало што увек има некога код куће. Ако је мама остајала дуже на послу, тета-Гаља или тета-Ваља су му давале да вечера, причале су с њим, стављале га да спава. Једном речју, поклањано му је довољно пажње.

Истина, мама се одликовала тешким карактером, и зато се ватрено пријатељство у извесном тренутку претварало у ништа мање ватрену мржњу и сузе још једне тета-Гаље и тета-Ваље у низу. Оне су љутито убацивале ствари у кофер и залупивши врата, нестајале заувек. Али, убрзо би се у кући настанила друга тета: мама је веома ценила женско пријатељство.

Оваква смена лица је трајала док мама није срела тета-Жењу. Мама ју је обожавала. Једном је дуго тражила и напoкон је нашла стару плочу.

Мушки глас је певао:

"Зашто те раније не сретох,
Младу, нежну,
У тим годинама далеким,
У тим годинама пролећним?.."

"Зашто," усклинула је мама обраћајући се тета-Жењи, и у њеном гласу су звучале сузе.

"Сирота мама," помислио је Сјова. "Вероватно пре није имала праве пријатеље."

Мама и тета-Жења су биле нераздвојне, јер су и радиле заједно.

Једном је Сјова – тада је имао једанаест година – вративши се из школе радио домаћи. Био је сам код куће. Одједном се зачула звоњава телефона.

"Сјовка! Брзо укључи трећи канал! Брзо!" командовао је друг.

Сјова је појурио према телевизору. На екрану су биле мама и тета-Жења. И још леп млад водитељ.

Сјови је било ужасно криво што није укључио од самог почетка и због тога није баш добро разумео о чему причају. Мама је била видно узбуђена, а тета-Жења је

напротив, говорила с тако мирним осмехом као да није наступала на телевизији, него као да је просто разговарала с познаником.

"И никад нисте имали потребу за мушкарцем?" питао је водитељ.

Мама је само одмахнула главом, а тета-Жења је спремно одговорила: "Видите, ја дуго нисам била свесна своје суштине... Била сам у ропству будаластих предрасуда. И у то време ми се чинило да ја као и све жене треба да тежим ка удаји, да тражим свог јунака, своју половину. А онда сам случајно доспела у женски клуб "Сафо" и тамо су ми све објаснили. Испоставља се, просто имам другачију оријентацију, друге склоности. И то је све!"

И тета-Жења је узела маму за руку.

"А како на ваше односе реагује околина?" упитао је водитељ.

"Нас се то не тиче," потиштено је одговорила мама.

А тета-Жења је додала:

"Па то су уопште све условне ствари, чисто питање укуса! Ево ви, на пример," и погледала је водитеља, "волите јабуке. Али неће вам пасти на памет да осуђујете онога ко воли крушке. Или, рецимо, банане. Тако је и овде!"

"Сјајан одговор!" похвалио је водитељ. "Срећан сам што сам имао прилике да се упознам с тако паметним људима!"

Затим је уследила пауза за рекламу, а после ње је водитељ упитао, обраћајући се мами:

"Чини ми се да имате сина?"

"Да!" одговорила је тета-Жења уместо ње. "То је наш заједнички син."

"Заиста?" насмејао се водитељ. "Зар је наука достигла такве врхунце?"

"Ви одлично разумете о чему говорим!" мало се увредила тета-Жења.

А мама је рекла:

"Како је чудовишно неправедно што по нашим законима не могу да створим сину потпуну породицу. Он званично треба да има две мајке. А ако ми се изненада нешто деси?"

Међутим, овде ју је водитељ прекинуо и рекао да се време за емисију истиче.

После ове емисије је била серија. Сјова у принципу није гледао серије, али је тог пута још дуго седео пред екраном покушавајући да сабере мисли. Мало је шта схватио из телевизијског разговора. А што је главно, није схватио зашто га мама и тета-Жења нису обавестиле да ће их приказивати на телевизији. Као да се тако нешто дешава сваки дан!

Али, Сјова није имао прилике да их пита за то, зато што су одрасле жене те вечери дошле касно и Сјова је легао, не дочекавши њихов долазак. А ујутру је отишао у школу док су још спавале...

"Слушај, а како твоја мама с другарицом...?" гласно, тако да се ори читава учионица заинтересовао се озлоглашени мангуп Витка.

Сјова чак није одмах схватио да је питање упућено њему.

"Не досађуј човеку!" заступила се за њега болећива Вера. "И онако му је тешко. Сјова, не обраћај пажњу."

"Ма просто хоћу да знам," није се прекидао момак, "ко је од њих као женско, а ко мушко..."

Разред је праснуо у смех.

Ван себе Сјова је истрчао на улицу...

Дуго су га тражили и пронашли неколико месеци касније у другом граду. Био је спреман да се растане с животом бескућника, али није хтео да се врати кући. Морали су да га сместе у интернат.

Костја

Деца врло рано науче да на провокативно питање: "Кога више волиш, маму или тату?" дипломатски одговоре: "Једнако." Али, на папиру не умеју да варају и кад цртају породицу, често откривају коме заиста дају предност.

А Костја је кад је био мали, сасвим искрено могао да каже да родитеље воли једнако снажно и истовремено различито, зато што су његови тата и мама и сами врло различити. Тата је у мислима изазивао асоцијације везане за делију, зато што се тако звала продавница у којој су му куповали одећу и обућу – у обичној није било тако великих бројева. И као што је обично за правог делију, био је помало успорен и није много причао.

"Серјога је бедем," говорили су татини другови.

"Ти си с њим на сигурном, као иза каменог зида," говориле су мамине другарице.

Једном су Костја и тата били у музеју и видели огроман гипсани траг снежног човека. Костја је погледао татине ципеле број 47 и помислио: "Можда је мој тата такође снежни човек? Снежна стена..."

У дворишту Костју нико никад није дирао иако је рано почео да излази напоље сам. Ко ће се усудити да дирне дечака који има тако јаког тату?

И још је тата путовао у геолошке експедиције на Тјан-Шан и доносио је одатле камење разних врста. Било га је тако много у стану – на полицама с књигама, на ормарима, на радном столу... Могао је да се направи читав камени зид! Тата је обећао да ће повести Костју у "поље" кад мало порасте (тако су се због нечега називале летње експедиције иако су у ишли у планине). Костја је био сигуран да ће исто тако бити геолог и да ће тата и он заједно тражити драго камење.

Иза "каменог зида" је живела мала мама. Њено присуство у кући је увек било повезано с мноштвом истовремених звукова. У купатилу је текла вода, у кухињи је свирао радио, и крчкала се чорба, из собе је допирао звук писаће машине. И у целом стану, као ветар, разлегао мамин девојачки глас. Он је одговарао на телефон, звао је момке да дођу за сто, причао је тати о новој изванредној представи (мама је била позоришни критичар и одлазила је на све премијере, то се звало "извршити преглед").

Само се нису чули кораци маминих корака. Она као да се уопште није кретала, већ као да је слала своје бестелесне двојнике да пуне воду, куцају на машини и чак да разговарају телефоном. Мама је била врло жустра. Кад су из продавница нестале намернице, она и Костја су одмах заузимали по неколико редова и довијали су се да напуне торбу за пијац "дефицитарном робом". Уопште, мама је умела да се односи "весело и храбро" према различитим свакодневним тешкоћама. И да их савладава играјући се, претварајући посао у забавну авантуру. За њу су причали да је лак човек, а за њу тату – да су идеалан пар.

Костја је знао да је имао среће с родитељима и осећао се срећним...

Прва пукотина у "каменом зиду" појавила се је у лето 1992. године.

"Готово је, с пољем ћемо морати да прекинемо. Јељцин нема пара за геологију," потиштено је саопштио тата, вративши се једном с посла.

Цело лето није могао да се скраси на једном месту, узалудно покушавајући да га пронађе час у библиотеци, час на пецању. Поред свега осталог, породица је лишена поприличног износа који је тата добијао за рад на терену у веома тешким условима. И ово га је такође узнемиравало, јер је навикао да буде хранитељ породице.

У међувремену, више није било новца чак ни за скроман живот.

"Серјога, не би било лоше да размислиш о томе да нешто зарадиш," рекла је мама не издржавши. "Иначе уз сав мој философски однос заиста не знам од чега ћемо живети. Не можемо да живимо од мојих позоришних рецензија!"

Тата није размислио, не! Он је, као што и доликује делијама, почео да тугује. Али због неког разлога није појурио да тражи неки посао. Јер, усплахиреност није одлика делија.

Сад од редова није било ни трага, ни гласа, али је мама често понављала да је омрзла походе у продавницу – "одвратно ми је да рачунам сто или сто педесет грама kobасице које могу себи да дозволим!"

Кад се обраћала тати њене интонације су постајале све љуће и љуће. Преставши да осећа заштиту мама је истовремено престала да личи на девојчицу. Више се није дискутовало о новим представама, али су се зато стално водили разговори о пријатељима и познаницима, којима је пошло за руком да се "престроје", да се "снађу". Мама је у сличним разговорима посебно истицала врлне "правих мушкараца, одговорних за породицу".

Тата би се само смркао у одговор.

Једном није издржао и прекинуо ју је у пола речи:

"Па требало је да се удаш за "правог"!"

А мама је у љутини повикала:

"Наравно! И сад не бих размишљала како да се снађем за парче сира! Бар би дете требало да пожалиш!"

Мама се расплакала и поново је почела да личи на девојчицу. На увређену девојчицу.

А детету – у то време ученику трећег разреда – у том тренутку је највише на свету било жао родитеља. Али не подједнако. Тату је више жалио. Деветогодишњи мушкарац је утробом осетио понижење четрдесетогодишњег.

А даље је све кренуло како не треба. Тата је на институту добијао ситан новац и то нередовно. Мама се сналазила како је могла и умела, радећи додатно где год је могла, али кад је предлагала оцу да се бави истим тим, испоставило се да је све веома компликовано. Он није могао да постане ни трговачки посредник, ни агент у туристичкој агенцији. А кад је она једном у очају рекла: "Ако ништа не умеш, иди да лепиш огласе," он се толико увредио да није причао с њом читавих недељу дана.

Притом он уопште није био лењивац! Чак обрнуто, док је био геолог трудио се да што је могуће више одговорности преузме на себе. И више година је у експедицију ишао као вођа групе. А и научним радом је могао да се бави дан и ноћ. Међутим, гушио пошто је с уобичајеног колосека избачен у живот који му је био стран. И било је сурово оптуживати га за то.

Али, било је сурово и остављати Костју који је у то време почео нагло да расте без квалитетне исхране и ципела које би му биле таман. Мама је схватила да може да рачуна само на себе. За три године је испробала мноштво најразличитијих послова: предавала је у приватној гимназији, спремала је децу за позоришну академију, покушавала је да направи уметнички атеље, водила је странце на екскурзије и на крају је организовала туристичку агенцију.

Сад није било проблема с новцем. А с мужем... Трудила се да не истиче своју успешност, да му не пребацује. Али је некако само по себи испадало да се повода за пребацавање појављивало све више и више. Или би вративши се са службеног путовања затекла стан као да је у њега пала бомба, или би муж излазио с пријатељима и долазио "мокар", или би заборављао да купи кромпир, или би се шалио у незгодном тренутку или би обрнуто, био туробан кад је она желела да се насмеје...

А најувредљивије је било то што муж није саосећао с њом. Раније ју је увек тешио, чак и кад се секирала због глупости. А сад се правио да то не примећује, или се чак нервирао. Преузевши на себе мушки терет престала је да буде за њега слабији пол, престала је да буде жена.

И још је с ужасом примећивала да син у томе подражава оцу. Кад је ушао у пубертет Костја јој је помагао много мање него док је био мали. Ако се разболи, по цео дан је могла да прележи у кревету, а да син код ње у собу сврати само с питањем шта ће да руча. И уопште је постао некако инфантилан, немаран, чак није хтео ни кревет да намести. Прво је овакву распуштеност приписивала пубертету, али је време протицало, а слика се није мењала на боље.

Изгубивши подршку мужа мама се неко време тешила надом да ће је стећи у сину. Али сад је све јасније схватала да томе није суђено да оствари. Напети посао јој није дозвољавао да се пречесто препушта чамотињи, али ју је понекад обузимала неиздржива туга. Околини се чинило да је она сасвим срећна жена (у њеном друштву је мало ко умео тако да се снађе). И само је она знала да се заједно с "каменим зидом" срушило све: љубав, породица, нормално васпитање сина...

Сличне приче се често завршавају разводом, али ми намерно не наводимо крај, зато што он, у принципу није битан. Много је важније то што је овом дечаку и многим другим дечацима одузета срећа да живе у нормалној породици у којој улоге нису помешане, где је све на својим местима.

Рећи ћете:

"Ко га тера да копира очево понашање? Можда ће одрасти и схватити да то ипак није узор за подражавање!"

Али, шта је у томе добро? Јер, Костја ће тада морати да се одрекне најближег, највољенијег и у принципу достојног човека. Човека који је у току целог детињства за њега представљао идеал.

Ако настави да се угледа на оца, беспомоћност која га је обузела због животног слома, постаће саставна особина Костјиног карактера и већ ће сама испровоцирати животни слом. Не може се позавидети његовој будућој жени и деци. Исто као и држави, у којој живе такви грађани. Тешко је рећи колико ће их бити, али кад човек види у метроу и на станицама мноштво шверцерки натоварених као мазге, јасно му је да ће правих мушкараца у следећој генерацији катастрофално мало моћи да се пробере.

И не треба то поредити с ратом: неки кажу, тада су жене исто тако вукле и за себе и за мушкарце. Мушкарци су ратовали, а то значи да су били суперпозитивни, јуначки пример за своје синове. Пример оца, који не одговара само за своју породицу, већ и за целу огромну земљу.

Волођа

Час историје у 11б је некако неприметно прерастао у политичку дискусију. То је било у јеку школске године и у јеку рата у Чеченији. Историчарка, а она је била и разредни старешина, повела је разговор о томе ко како замишља своју блиску будућност и испоставило се да од седамнаест дечака ниједан (!) нема намеру да иде у војску.

"А ако се неко од вас не упише на факултет?" упитала је разредна.

Уследили су различити одговори, али су се сви сводили на једно: главно је да се "ескивира" војска. И родитељи ће дати живот да им у томе помогну.

Посебну пикантност ове ситуације представљало је то што се разговор одвијао у подмосковском војном граду и што су очеви скоро све деце у разреду били војна лица. Дечаци су упадајући један другом у реч делили рецепте: како се избећи позив, како се

понашати на медицинској комисији, како прогутати парче чоколаде да рендген покаже чир на желуцу, како симулирати "шизу". Неко се чак похвалио да је купио књигу под називом "Како избећи војску".

Професорка је слушала ћутке, не прекидајући их. А кад су сви дечаци рекли своје мишљење упитала је:

"Да ли има других мишљења?"

"Има!" одједном се зачуо глас најлепше девојчице у одељењу. "Ви сте кукавице и то је све! Типичне кукавице! Ето, такво је моје мишљење."

Шта је ту почело! Дечаци, смртно увређени, и то од стране девојчице о чијој наклоности су многи тајно сањали, с пеном на устима су похитали да бране своју праведност (јер, реч "кукавица" се код нас још увек доживљава као тешка увреда). Наравно, аргумената је било сасвим довољно. Сетили су се свега, укључујући и "радне акције" из времена Стаљина, и логоре који су очекивали наше војнике кад су се враћали кући из немачког заробљеништва. Момци који су одрасли у војним породицама знали су много тога.

Међутим, лепотица с ретким именом Алиса се није предавала.

"Да су наше деде за време рата размишљале као ви, нас уопште не би било на свету," изјавила је и придружило јој се неколико других девојчица.

Још мало и цео разред би ступио у конфликт међу половима, али се зачуло звоно.

Неко време су страсти су вриле у ходнику, али су с почетком следећег часа утихнуле. Волођа је био једини ко је прећутао и није одговорио на Алисину оптужбу. Он је и по карактеру био прилично бојажљив, а пред Алисом поготово. О томе да му се свиђала скоро од првог разреда знала је сва школа и у дубини душе Волођа је био сигуран да је то заувек.

Алиса је за кукавичлук оптужила све дечаке, а њему се чинило да је та оптужба упућена лично њему. А и своје мишљење је рекла, сматрао је Волођа, само да би га повредила.

На преостала три часа размишљао је само о једном: шта је требало да јој одговори? После тога је Волођа дуго сустопице паратио Алису. Напокон ју је, убрзавши корак, прстигао и избацио је у ходу:

"У војску иду само будале. Погинути за нафтну цев није храброст, него идиотизам..."

Следећих пола године Волођа је непрестано доказивао себи и околини да није кукавица. Ако из даљине угледа друштво мангупа обавезно прође поред њих, и то још успори корак. Раније се никад није тукао, а сад је могао да се врати кући са "шљивом" испод ока. Почео је да пумпа мишиће, у начину ходања појавила се распојасаност која му није била својствена, говор се обогатио сленгом из арсенала "кул-типова". Почео је да пуши. И то не тајно, већ отворено, чак и изазовно. Родитељи су се озбиљно бринули да не упадне у лоше друштво.

Ускоро је дошло време за упис на факултет. Волођа је пао на пријемном. Опасност да ће морати у војску ближила се заједно с јесењом класом. Мама је жустро почела да тражи познате лекаре и унапред је позајмила новац за "захвалност". Тражила је како ће доћи до војне комисије, јер је имала неке везе.

"Ђаво ме натерао да се надам у овог ленгова!" негодовала је мајка. "И како ми је падало на памет да ће се сигурно уписати? Трбало је да радим као паметни људи, да га редовно водим у болницу од дванаест година, да забележим повреду главе, да скупљам медицинске дијагнозе... Сад је касно да се прича! Све је као увек на мени!"

И изазовно је гледала оца. Отац је мрко ћутао. А са зида је ову кукњаву гледао деда-пуковник, који је умро сасвим недавно, кад је била педесетогодишњица Побеле.

Волођа се трудио да што мање времена проводи код куће. Тим пре што је један друг добио компјутер и по читав дан су могли да играју различите игре.

Алиса је нестала из насеља. "Вероватно је отишла на одмор," мислио је Волођа. У принципу, сад није желео да се сретне с њом. Јер, морао би да јој саопшти о неуспеху с факултетом..."

Али ускоро ју је ипак срео. Сударили су се на прагу пекаре.

"Здраво! Где си била?"

"У Тјумену."

"Ишла си код својих?" нагађао је Волођа сетивши се да у том крају има рођаке.

"Да," одговорила је она поћутавши мало. "Имала сам брата од тетке тамо... А сад га више немам. Убијен је."

Волођи је било непријатно и лупио је прво што му је пало на памет.

"Шта је било, обрачун?"

"Будало!" планула је Алиса. "Погинуо је у Чеченији..." И презриво се осмехнувши додала је: "Мада, шта ми је? Па бар ти, Вово, ниси будала. Потпуно сам заборавила... Будале иду у војску. А ти си наш паметан дечак, разуман, с тобом ће све бити у реду."

И отишла је не дозволивши му да одговори.

Волођа је код куће изјавио да неће избегавати војску.

"Шта ти је, јеси ли полудео?" уплашила се мајка. "Хоћеш да ти одбију бубреге? Оче! Реци му! Што ћутиш као кип?"

"Ти не можеш у војску. Немаш одговарајући карактер," тихо је рекао отац.

"Значи, немам одговарајући карактер?! А они које убијају, значи имају?" узјогунио се син.

"О тим момцима треба да размишљају њихови родитељи. И уопште... нека влада шаље у смрт своју децу и унукe, а ја тебе нећу пустити. Само тебе имам!" одлучно је изјавила мајка.

"Немој да се препиреш, синко. Мама је у праву. Ова Чеченија никоме није потребна," окренувши се према прозору изјавио је отац. "А ситуацију у војсци знам изнутра. То је потпуни хаос."

Мамини покушаји су крунисани успехом. Волођа је беспоговорно испунио све што се од њега тражило, и добио је ослобођење од војске. Ускоро је почео да излази с девојком с којом се упознао на припремном курсу за факултет. Живот је кренуо својим током, и да није телевизора који је отац гледао увече, ништа не би бацало сенку на њега. Волођи је било непријатно да слуша о Чеченији, а о томе се говорило у сваком дневнику.

Уосталом, нашао је излаз из ситуације: чим би из друге собе почео да допире глас спикера Волођа је стављао слушалице и тада му више нико није сметао да слуша своју омиљену групу "Квин"...

Можемо колико год хоћемо да се успављујемо разговорима у којима се изјављује да нам нико не прети, да рат сањају само излапеле патриоте и да Русију очекује будућност без сукоба и победа "добра без граница", али борбе на граници с Таџикистаном, тачке на Кавказу које нису просто вреле, већ ужарене, учења НАТО-а на Криму и много-много тога другог, авај, сведочи о супротном. И у том контексту посебно двосмислено изгледа беспомоћност војног руководства у борби са насиљем старе класе над "гуштерима" и новински наслови типа: "Почео је пролећни позив за онај свет". Поставља се просто питање: ко ће бранити "паметне" кад се све "будале" опамете? Данас нам није потребна Чеченија, не треба нам нафта, сутра нам неће бити потребан Сибир, следећи корак представљају Рјазан и Владимир... Међутим, таквим темпом ћемо потпуно остати без земље. Неће је бити чак ни за "најпаметније". Тако да

они, сиромаси, неће имати где да се, ставивши слушалице, насладе певањем савремених поп и рок-звезда.

Дато

Датова мајка је пекла тако укусан хачапури (*грузијско национално јело, по укусу личи на кифлице са сиром, само што је троугласто*) да плане за час, није стизао ни да се охлади. Све Грузијке добро кувају, али ипак не пеку све за продају као за себе.

Међутим, кад су стални купци изражавали одушевљење Манана је одговарала с тужним осмехом:

"Клавира сам такође добро свирала. Чак сам добила награде на два међународна конкурса..."

У Москву су дошли после грузијско-абхаских догађаја: Манана, њен муж и шестогодишњи Дато. У Абхазији је њен муж био главни лекар у рејонској болници, али је у Москви морао хитно да се преквалификује. Кад смо се упознали већ је био у рангу власника киоска. Изнајмљивали су двособан стан – по московским мерилима уопште није лоше за трочлану породицу. Али Дато је захтевао да му врате његову кућу.

"Разумите, њему би и у четворособном стану било тесно," објасила је мајка. "Кућа је нешто сасвим друго. То су прозори на све четири стране. Кад погледаш на једну страну видиш море, на другу – планине, прозори његове собе су гледали на воћњак с мандаринама... а кад смо ручали на веранди могли смо да разговарамо с комшијама, они су нам били ближи од рођака... Где у Москви то да нађем? Не знам шта да радим! Измучио ме је мој Дато. Сања нашу кућу, црта нашу кућу, по сто пута на дан ме пита: "Зашто овде живимо? Зашто се не вратимо?"

Малом Грузијцу у Москви није било лоше само због тога. Имао је потпуно друге стереотипе понашања: оно што се на Кавказу сматрало испољавањем здраве мушке иницијативе, која се на сваки начин подстицала од најранијег узраста у московском "игралишту с песком" се доживљавало као дрскост. А јужни темперамент, љубав према бучним играма, јурњави, рвању, на нашем терену су изгледали као склоност према тучњави и плашили су, како децу, тако и одрасле. Тим пре што се код Дата природном карактеру придружила повишена склоност ка узнемирењу после стреса који је доживео. Узнемиреност, коју су родитељи доживљавали као живост, као то да не може да седи на једном месту.

"Он је наш прави цигит, повукао је на прадеду," с поносом је говорио отац. "Поред нас су падале бомбе, а он трчи, виче, радује се, очи му горе. Кућа је изгорела на његове очи, а мој мали Давид ниједну сузицу није пустио! Између осталог, то име сам му дао у част нашег грузијског цара Давида Градитеља."

И чак ни то што је дечак почео јако да муца после пожара, није навело родитеље на мисао да се под маском радости крију сасвим друга осећања. Уосталом, кад човек живи с неким често не схвата чак ни потпуно очигледне узрочно-последичне везе. Много је лакше одвојити главно од другостепеног из далека. А у овом случају је одрасли требало да држе толико тога у пољу пажње, мењајући сав свој живот, преокрећући судбину да то што ништа нису запазили уопште није чудно.

Дато је и раније био експлозиван, а у Москви је после свега што је преживео постао заиста несносан. Свако супротстављање, а да не говоримо о одбијању, изазивало је у њему напад беса. У невиној шали му се чинило да чује подсмех, није чак желео да се игра по утврђеним правилима, није трпео ред, одбијао је да води и ван себе од јарости, хватао је "подсмешљивца" захватом булдога.

Кад је комшијско дете које није сишло с љуљашке на први Датов захтев, доспело у болницу с потресом мозга, родитељи су запретили својој деци да се играју с прзницом, и Дато је добио надимак-етикету "лудак". А понекад су се чуле увреде на рачун његове кавкаске крви.

Дато с тим није могао да се помири и објавио је рат целом дворишту. Наравно, био је осуђен на пораз. Ствар се завршила тако што је мама морала да га држи код куће где се мучио као тигар у кавезу. И због тога је постајао још необузданији.

Родитељи нису видели излаз. Остајала им је само једна слаба, али ипак нада, у школу. "Тамо је дисциплина, ту су нова деца, тамо ће му глава бити заузета," мислили су. И заиста, прве школске недеље су прошле релативно мирно. Дато је са занимањем радио задатке под маминим руководством, јављао се да одговара, причао је како га учитељица хвали. Без обзира на нову ситуацију, чак је почео мање да муца!

Али, зато су код оца послови кренули низбрдо. Неколико пута за редом није имао среће с робом и "насукао се". Пријатељи на чију подршку је рачунао нису га подржали. Уосталом, Ираклије их није ни кривио за то. Они су такође били избеглице и очајнички су се борили за место под северним сунцем, тако округлим, тако шкртим. Криви су били сви остали, и увече, кад би дошао кући Ираклије је искаљивао свој бес. Московски партнери су му изгледали као збориште свих људских грехова: глупи, лењи, несигурни, лажу на сваком кораку, спремни су да те продају за копејку. С карактеристике појединих људи некако неприметно је прелазио на цело друштво, на целу земљу и испало је да је то Богом проклето место, настањено поквареним људима који немају будућности. А оне који су саосећали с Абхасцима, а не с Грузијцима, Ираклије уопште није сматрао за људе! Таквих је у Москви у то време било поприлично, зато је Ираклије стицао утисак да живи у непријатељском табору. Жена му је саветовала да се уздржава од политичких дебата, али он није могао, и због тога се често свађао с партнерима, што се такође није на најбољи начин одражавало на његове послове.

Дато се стално кувао у атмосфери незадовољства, сакупљао је речи и изразе и једном је посвађавши се с другом из одељења испалио све "по списку". Овај је у одговор назвао Датоа "црногузим" и изјавио је да "Руси од њих не могу да дишу" да су они "покуповали све станове" (очигледно, такође се код куће наслушао прича). Подржало га је неколико деце. Неко је знао о пијацама, које су окупирани Кавкасци, неко о мафији... Укратко, међународни конфликт се завршио правом тучњавом. Дату су разбили нос тако да је почела да му иде крв, али није то било најувредљивије, већ речи једног дечака. "Ако ти се не свиђа у Русији, иди кући!" Како га је Дато мрзео у том тренутку! Како је желео да викне да му није потребна никаква Русија и да би одмах отишао кад би имао кућу! И да такву дивну кућу као што је била његова нико од њих и никада неће имати...

После овог догађаја Дато се умирио, али овај мир толико није био у складу с његовим карактером, да је изазвао још већи опрез него што је била повишена раздражљивост. Почео је често да болује, изгубио је интересовање за школу и чак га је и игром било тешко разонодити.

Једном док је лежао прехлађен с уобичајено потиштеним изразом лица Манана, чије се срце одавно кидало од сажалења према њему, упитала је:

"Шта да учиним за тебе, синко? Шта желиш?" неочекивано је чула одговор:

"Да умрем."

И схватила је да је рекао истину...

Увече су отац и син имали мушки разговор. Ираклије је подсетио Датоа на славну историју предака, истакавши да се мушкарци у њиховом роду никад нису предавали, већ су се држали до последњег. И своју очинску поуку је завршио речима:

"Треба да одрастеш и да се вратиш. Да се вратиш да би се осветио непријатељима и саградио кућу. На истом оном месту где је стајала наша кућа."

Дато је у школи превише пропустио и није добио прелазне оцене из главних предмета. Морао је да понавља разред.

Али, у сваком злу има нешто добро. У новом првом разреду су била још двојица дечака са Кавказа. Они су брзо направили малу коалицију, на чијем челу је Дато био по праву старешинства. Ускоро су се пронашли и покровитељи из старијих разреда, који су такође недавно дошли са Кавказа. Сваки је иза леђа имао срамоту и трагедију бекства, а у срцу се већ пробудила и била је све јача незадовољена жудња за осветом. Међутим, пошто су реални непријатељи били ван домашаја, агресија момака се често искаљивала на умишљеним непријатељима – московским школарцима, који ни за шта нису били криви. И у томе није било никакве националне специфике. Многи људи који нису у стању да пруже отпор ономе ко их је увредио реванширају се на слабима...

"Можете да престанете!" рећи ће читалац. "Финале је и без тога јасно. Момци су створили "преступну групу" по националној припадности."

Али ми ову причу нећемо наставити због сасвим других разлога. По нашем мишљењу, није принципијелно важно како ће се ова прича завршити: стварањем невиних заједнице земљака или банде малолетних преступника. А шта је онда важно? Мислимо да је важна сама појава у нашем друштву значајног броја људи који живе без намере да се заиста адаптирају. Раније су се код нас тако осећали само странци. Али, као прво, њих је било мало, а као друго, степен њиховог интегрисања у друштво је био ништаван. На пример, политички емигранти из Чилеа нису поседовали у Москви широко разгранату мрежу апотека или киоска за преодају воћа, нису се борили за поделу сфера утицаја у било којој привредној грани, нису ишли у политику. А "деца (па и одрасли!) разних народа и народности", која су живела у СССР-у нису осећала да долазећи у Москву – и шире, у Русију – постају ни избеглице, ни представници друге, често непријатељске државе. Националистичких испада је наравно, било и тада, али они нису били поткрепљени државним механизмима. И тим пре нису могла да прерасту у политички антагонизам.

А сад смо у том смислу као на бурету барута. А дегенерици који су се заиграли политичких игара још се труде да му принесу упаљени фитиљ.

Рома

Рома је од најранијег детињства био чудно дете. Чудно – то је вероватно благо речено. Био је психички болестан. По правилу, ову чињеницу родитељи увиђају последњи. И то је јасно. Превише је страшно изговорити реч "шизофренија" кад је у питању сопствени син. Превише је безнадежно.

Али, Ромини родитељи су имали довољно храбрости да болест детета погледају отворених очију. Од пете године стално је одлазио код психијатра, био је евидентиран у рејонском психо-неуролошком диспанзеру и с времена на време је лежао у болници.

Међутим, касније је избила перестројка и једна од главних тема у нашој штампи постала је тема совјетске казнене психијатрије, заиста озбиљна и за људе који су прошли кроз овај кошмар, болна. Међутим, одмах су се нашли и они који воле да зараде на "црним вестима", због чега се појавила маса чланака и телевизијских емисија, које су све совјетске психијатре приказивале као чекисте у белим мантилима.

Сећамо се, на светском конгресу психијатара у једној од европских земаља, још не стигавши да погледамо програм, схватиле смо које ће реферате излагати наши домаћи "стручњаци". Препознале смо их по лицима. Било је очигледно да су у старој конјунктури темељно проучили питање казнене психијатрије изнутра (природно, не у

улози жртава). А за време нове конјунктуре, кад је постало пробитачно разобличавање, с успехом су наступили у улози разобличитеља.

Мислите да је то лирско одступање? Нипошто! Ради се о томе да је најважнија последица кампање разобличавања била дискредитација психијатрије уопште, а дечје психијатрије (која није имала никакве везе с казном!) посебно.

И то се директно одразило на Ромину судбину. Пошто је учио код куће није ишао у школу, пријатеље због психичких особености није имао и слободно време је испуњавао читањем новина и телевизором, жедно гутајући све чиме је тада кљукан неискусан грађанин. Ускоро је дечак оштро одбио да узима лекове који су га годинама одржавали у мање или више стабилном стању, изјавивши да је то психотропно оружје. Родитељи су на све могуће и немогуће начине покушали да му дају потребне таблете, али је он откривао њихове досетке и викао је да крше човекова права. А лекара који се искрено бринуо за његово здравље у очи је назвао чекистом и рекао је да више никад неће доћи код њега.

И заиста није дошао.

Живот Роминих родитеља – који ни пре тога није био слadak – претворио се у прави пакао. Стање болесног младића се нагло погоршало, није пуштао у кућу учитеље, тема казнене психијатрије је постала основни садржај његовог бунила. Сад је умислио да је дисидент, којег су његова слободарска уверења довела до инвалидности. Рејонски лекар је у овом бунилу изгледао као генерал КГБ-а. А тата и мама као агенти, у чији је задатак улазило да извлаче информације од сина и да плански уништавају његову психу.

Одлазак код лекара је, јасна ствар, био изједначен с испитивањем, тако да то чак није смело ни да се помене, али су се родитељи ипак у тешким тренуцима кришом обраћали "генералу" и овај им је због старог познанства давао савете као да изађу на крај с разбеснелим "слободаром".

Ипак, касније је Рома порастао и његов картон је пренет у психоневролошки диспансер за одрасле. Тамо лекар поред све жеље није могао да да родитељима савет на невиђено, зато што никад није видео свог пацијента. А кад је Рома напунио шеснаест година, дошао је у диспансер, али уопште не да би се обратио лекару, већ да би... био избрисан из евиденције. Јер, по новим демократским правилима евиденција код психијатра је постала добровољна ствар. Ако, наравно, болесник није опасан по друштво и не угрожава сопствени живот. А ако се баци на некога с ножем или крене да се обеси, онда је то друга ствар. Жртви, истина, таква логика тешко да ће бити по укусу, али не може се свима угодити. Идеал је, као што је познато, недостижан.

У принципу, Рома се сад рачуна као здрав. Притом је престао да се купа, да закопчава шлиц, да излази напоље, да разговара. О било каквом послу, чак и најпримитивнијем, није могло бити ни говора. А питање новца се постављало већ јако болно зато што је скидање с евиденције аутоматски повукло за собом поништавање инвалидности, и породица је лишена пензије, која између осталог, није била последња ставка у буџету, пошто је Ромина мајка стално била поред сина и зарађивао је само отац.

Ускоро је отац, који није имао ни педесет година умро од јаког инфаркта. Мајка је заменила двособан стан за једноособан и нада се да ће новац који је добила бити довољан њој и сину за неколико година. О томе шта ће даље бити труди се да не размишља, јер ће тада неизбежно морати да види будућност у којој ће Рома остати сам...

О правима човека, а тим пре о казненој психијатрији, боље је не разговарати с овом женом. Може да постане опасна по околину.

Уместо последње приче

Ради се о томе што овим причама нема краја. У глави нам се накупило много више него што сте прочитали, а колико се нових појавило у последње време...

Нисмо испричале о девојчици која је украдена да би се од родитеља захтевао откуп.

И о дечаку који се обрео у иностранству зато што је његов отац, власник инвестиционе компаније, опљачкао масу људи (између осталог, и пријатеља) и побегао од поверилаца, али га је на другом континенту стигао унајмљени убица.

И о малом затворнику који месецима живи с васпитачем у кући ван града, не усуђујући се да прекорачи праг.

И о коцкару, који је на рулету изгубио стан, кола и кћерку.

И о детету које је постало инвалид, зато што родитељи нису имали пара за његово лечење.

И о пубертетлији, који је увучен у секту.

И о деци, чија је мајка скренула због окултизма.

И о друштву деце из старијих разреда која се нису вратила из дискотеке зато што су их у њој убили бандити у међусобном обрачунању.

О томе и о многим другом нисмо испричале, али уопште не зато што смо журиле да завршимо књигу или зато што нас је мрзело. Не!

Просто зато што је, како нам се чини, за људе чија савест није оштећена довољно и оно што је речено. А осталима (надајмо се да њихов број није велики) и да испричаш двеста прича – неће ни трепнути, за све ће наћи одговор. Али на њих и не рачунамо.

"Вама је добро," потиштено ће своје неслагање изразити представник већине коју замишљамо. "Ви пишете, наступате. А ја... шта ја могу?"

Рећи ће и умириће се оправдавши својом немоћи попуштање злу.

Питање "шта могу?" човек не треба да постави себи реторски, већ озбиљно, да би, прикупивши снагу, усредсредивши се, добио прави одговор од себе. Одговор који ће бити пројекција одговорности.

Терет одговорности није само бремене, већ и заштита. Погледајте корњачу: она се једва вуче под тешким бременом свог панцира. А ако јој се панцир скине – угинуће.